

III Mh

38914

1

Lib. Franku
Priloge

Knjižnica „Mariborskega Sokola“
1. zvezek.

Pavlo Poljanec

PAVEL POLJANEC:

■ Kratka zgodovina ■
slovenskega naroda.

2. natis.

Cena 1 K.

MARIBOR 1912.

.. Tiskala „Zadružna tiskarna“ v Krškem. ..

P. Poljanca „Kratka zgodovina slovenskega naroda“, ki jo je izdal Mariborski Sokol leta 1908., je popolnoma pošla že tekom prvega leta, kar je najlepši dokaz, kako je bila taka knjiga potrebna. Doslej je to še vedno edina knjiga o narodni zgodovini, ki je od kraja do konca pisana tako toplo in poljudno, da jo čita z veseljem tudi najpreprostejši vaščan in po kateri je segla z navdušenjem šolska mladina. V nekaterih vaseh (zlasti v celjskem okrožju) si je naročilo po 10 do 15 mladeničev iz lastnega nagiba to knjigo. Knjiga je primerna za vsako društveno in domačo knjižnico, zlasti pa kot dar šolski mladini v zadnjih šolskih letih.

Nekaj glasov o ostalih knjigah:

Dr. Pivko, **Telovadne igre**. Hvaležni smo g. pisatelju in založniku za to zbirko, ki obsega 58 telovadnih iger, in toplo priporočamo vsem, ki se pečajo s telesno vzgojo slovenske mladine. Igre so pisane jasno in razumljivo, tako da bodo lahko uporabljali knjižico tudi učenci brez vaditelja ali učitelja. (Učit. Tovariš 1912, 5).

— Lahko trdim, da bo ta knjižica res dobro došla; doslej je marsikdo pogrešal takega navodila, kako naj se mladinske igre sestavno, zanimivo, izdatno in uspešno goje in vodijo. — Dr. Pivko podaja v uvodu glavna metodična načela, kako je treba pri igrah postopati, nato pa sledi vrsta vsakovrstnih tekalnih, borilnih in metalnih iger. (Jos. Wester, Ljubljanski Zvon, 1912, 111.)

Janko Osojnik, **Ribičev Jurka**. Pisatelj nam tako živo slika na konkretnem slučaju proces, ki se godi že desetletja nam v škodo, našim narodnim nasprotnikom v korist. — Prosil bi, iskreno prosil vse Slovence, katerim še ni po-

ZGO

V PRID S
TIS

KRATKA ZGODOVINA SLOVENSKEGA NARODA.

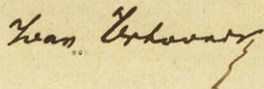
SLOVENSKI MLADINI

SPISAL

PAVEL POLJANEC.

DRUGI NATIS.

CENA 1 K.

MARIBOR, 1912.

V PRID SKLADU SOKOLSKEGA DOMA ZALOŽIL PISATELJ.

TISKALA »ZADRUŽNA TISKARNA« V KRŠKEM.

38914

030041143

Beseda k drugi izdaji.

»Kratka zgodovina slovenskega naroda« je drugič na potu med slovensko ljudstvo. Prva izdaja je pošla v kratkem času, kar dokazuje, da je taka knjiga potrebna, dasiravno je izdala v tem času »Slovenska Šolska Matica« zgodovino Slovencev in jo izdaja v snopičih tudi družba sv. Mohorja.

»Kratka zgodovina slovenskega naroda« ima svoj namen: širiti hoče temeljno znanje domače zgodovine in pripravljati mladino in preprosto ljudstvo, da čita z zanimanjem in razumevanjem večje zgodovinske spise.

V MARIBORU, 1. svečana 1912.

Pisatelj.

Uvod.

Vsak narod ima svoje življenje. Ali poznaš zgodovino svojega naroda. Ali poznaš razne vesele in žalostne trenutke v življenju svojih prednikov?

Morebiti si naletel ob kamen ali opeko z napisom, katerega ne razumeš. Nehote se vprašaš: Odkod je to prišlo do semkaj? Na skali vidiš močan grad ali sive razvaline. Spominjaš se, kako verno si poslušal pripovedke, da so bivala tamkaj zaklete kraljične, in da še sedaj čuvajo strašne kače ogromne zaklade. Seveda maješ z glavo in ne verjameš tega, a vendar ne veš, kako so nastali ti grobovi in kdo je bival v njih. V bližnjem mestu slišiš često tujo govorico. Vprašaš se pač: kako je to, a odgovora ne veš.

Vse to in še marsikaj ti bo povedala in razjasnila »Kratka zgodovina slovenskega naroda«. Čitaj jo in premišluj, kaj vse so trpeli tvoji pradedje, kako so jih tlačili tuji narodi.

Ozri se naokrog na lepa slovenska polja, kjer valovi poleti žitno klasje kakor morje, glej žlahtne vinske gorice, glej široke šumeče gozdove in končno upri svoj pogled v nebo tične gore, kjer se že lesketajo svetli solnčni žarki, ko počiva še mirna dolina: to je tvoja slovenska zemlja, to je tvoj dom, kjer odmeva že stoletja in stoletja lepa slovenska pesem in slovenska materinska beseda. To lepo domovino so branili in napojili tvoji predniki s svojo srčno krvjo in ti jo ohranili kot sveto dedščino. Spoznavaj, ljubi in brani jo tudi ti in zausti jo še bolj čislano svojim potomcem!

Prvi del.

Slovenci do leta 800.

Kdaj so prišli Slovenci v svoja sedanja bivališča?

Slovenci so se priselili v letih 568—590 po Kr. r. v slovenske dežele, kjer prebivajo še sedaj. Okrog leta 600. je bilo naseljevanje že dovršeno. Ker pišemo sedaj že nad 1900, je razvidno, da živijo Slovenci v sedanji svoji domovini že nad 1300 let. Sedaj živijo Slovenci smo že približno petinštirideseti rod, ki imenuje to svojo domačijo svojo last.

Kdo je prebival pred nami v teh krajih?

Nekaj let pred Kr. r. so zagospodovali našim krajem Rimljani, ki so podjarmili prvotne prebivalce. O prvotnih prebivalcih nam je znano le toliko, kolikor poročajo o njih rimski pisatelji. Njih imena: Panonci, Noriki, Veneti, Iliri itd. so nam ohranjena, ker so po njih imenovali Rimljani svoje pokrajine.

Na več krajih slovenskih dežel nahajamo še dandanes kamenite plošče z rimskimi napisi, izkopavamo grobove in celo temelje hiš. Tudi šestero ali četirioglata opeka z vtisnjeno rimsko številko ni redka. To so večinoma ostanki rimske dobe v naših krajih. Posebno v Ptuj, Celju, pa tudi v Ljubljani in drugod imamo take spomenike. Ptuj — Poetovio — je bil v rimskih časih največje mesto na sedanjem Slovenskem. Imel je 50—100.000 prebivalcev. Tudi Celje (Celeja) in Ljubljana (Emona) sta bili zelo znameniti rimski mesti.

Rimljani so vladali in gospodovali v naših krajih približno do leta 476. po Kr. Napravili so veliko dobrih in močnih cest, po katerih so hodili pozneje še dolgo drugi narodi, ki so Rimljane premagali. Tudi Slovenci so rabili še te ceste. Cvetelo je poljedelstvo in trgovina. Rimljani so v naše kraje prinesli vinsko trto.

Kam so izginili Rimljani in razna druga ljudstva iz naših krajev, da ni drugega sledu po njih, kakor izkopane plošče, kameni, denar, orodje, posoda in grobovi?

Rimljanom so prišli hudi časi. Iz Azije so prihrumeli divji narodi čez današnje Rusko in Ogrsko. Okoli leta 400 po Kr. je tukaj že vse vrelo. Najhujši ho bili Huni pod groznim kraljem »Atilo«, ki so ga imenovali »šibo božjo«. Atila je umrl leta 453. po Kr. Za tega divjanja in preseljevanja narodov so se izgubili Rimljani iz naših krajev.

Tudi Huni so izginili. Za njimi so prišla druga divja ljudstva, ki so tudi izumrla, ker niso imela miru in so živela v večnem boju. Bili so to Gotje in Langobardi. Zadnji so se preselili l. 568. v Italijo. Po njih se imenuje velik del gornje Italije »Lombardija«.

Za njimi je prišlo novo ljudstvo, *Obri*, istočasno z *Obri* pa *Slovenci*.

Obri in Slovenci.

Slovenci so prišli že v prvih stoletjih po Kr. skupno z ostalimi južnimi Slovani na sedanje Ogrsko, kjer so jih podjarmili Obri. Obri so bili divje in bojevito ljudstvo, ki se ni pečalo s poljedelstvom, trgovino in obrtnijo, temveč živelo edino le od ropanja in izsesavanja sosednih narodov. Začetkom Obri niso zatirali Slovencev.

Slovenci so spremljali Obre na vojne in roparske pohode, po sosednih deželah, na današnje Rumunsko, Bolgar-

sko in Srbsko, v Bosno, Dalmacijo, na Laško in Nemško. Plačevali so jim tudi davek.

Obróv danes ni več. Uničili so jih boji; popolnoma zlomil je njihovo moč frankovski kralj Karel Veliki. Kar jih je ostalo živih, so se pomešali med druge narode, osobito Slovence; naučili so se njih jezika in popolnoma izginili. Le v naših pripovedkah je še ohranjeno ime Ober, ki pomeni groznega velikana.

Kako so se selili Slovenci v naše dežele?

Pred letom 568. so živeli Slovenci že ob Donavi, odkoder so prodirali počasi navzgor v naše dežele. Najlaže so se selili po dolinah, zlasti ob Muri, Dravi in Savi, ker so bili ti kraji bolj pristopni in rodovitni. Silili so vedno više in više. Nekaj bojov so Slovenci gotovo imeli z ostanki prvotnega prebivalstva. Napačna je misel, da bi se bili Slovenci polastili svoje lepe zemlje brez vseh težav. Zastonj se ne dobi nikdar nič in tako je bilo že v onih davnih časih, pred 1300 leti.

Pravijo, da so bili Slovenci pohlevni in miroljubni. To ni res. Krivo mislijo, ki govore o pohlevnem slovenskem ljudstvu. Saj se nam poroča, da so Slovenci razdejali takrat več mest, tako tudi Celje. V Celju je bil sedež škofije pred prihodom Slovencev in zadnji škof Ivan je moral bežati v Istro pred našimi poganskimi predniki.

Na jugu je bila kmalu vsa zemlja do morja slovenska in še del severne Italije. Zgodovina nam govori o hudih bojih, ki so jih imeli Furlani z napadalci Slovenci. Ob Dravi so zasedli Slovenci vse Koroško in del Tirolskega do izvira Drave. Bili bi šli še naprej, toda tukaj se jim je postavilo v bran močno nemško plemo, Bavarci, in Slovenci so se morali ustaviti.

Slovenci so zasedli današnje srednje in gornje Štajer-

sko in se razširili po vseh glavnih in stranskih dolinah. Celo gornje in nižjeavstrijske ravnine so imele slovenske prebivalce.

Ogromno mnogo zemlje je pripadlo Slovencem. Drugi narodi so izkrjaveli v večnih vojskah, Slovenci pa so se širili in iskali rodovitno zemljo, kjer bi lahko mirno živeli.

Svojo novo deželo so imenovali Korotan (Karantanija, Koroško). Korotan je obsegal razen sedanje koroške dežele vse Kranjsko, $\frac{2}{3}$ Štajerske, vzhodni del Tirolskega, del Solnograškega in še del Avstrijskega. Deželna imena Štajersko, Kranjsko, Tirolsko, Goriško itd. so nastala mnogo pozneje.

Slovenci v novih sedežih in njihovi sosedje.

Središče Slovencev je bilo blizu Celovca na Koroškem, tam, kjer stojita zdaj vasi Krnski grad in Gospa Sveta. Tukaj so našli Slovenci močne razvaline nekdanjega rimskega mesta *Virunum* in sezidali so si grad.

Na vseh straneh so imeli Slovenci nevarne sosede, s katerimi so imeli hude boje, zlasti pa z Nemci.

Nemci in Furlani so se hudo zbal slovenskega naroda. Ni minilo leto, v katerem bi ne bili skušali poriniti Slovence nekoliko nazaj. Toda našim sosedom se je često slabo godilo. Razdraženi Slovenci so jih krepko odbijali, potem pa so udarjali za njimi in ropali globoko po Bavarskem in po severnem Laškem. Ropanje je bilo takrat običajen način bojevanja.

Slovenci so bili ob prihodu v Korotan krepko ljudstvo, zraven tega pa še pogansko. Lahko si torej mislimo, da so postopali okrutno, ko so jih napadali sosedje. Najprej so iztrebili doma vse, kar je bilo tujega, razdrli in požgali so vsa rimska mesta. Padlo je Celje, leta 611. so razdejali mesto Aguntum, ki je ležalo ob Dravi na Tirolskem. Tukaj so pobili nemško vojsko in opustošili vso okolico. Že 15 let po-

prej (596) so Slovenci pobili tukaj blizu veliko nemško vojsko do zadnjega moža, o čemer nam poroča pisatelj Pavel Diakon.

Tudi Furlanov se Slovenci niso zbal. Srečno roko so imeli tudi v Istri, kjer so pobili tretjega svojega sovražnika: Bizantince.

Na vseh straneh so se torej dobro otepali sosedov, ki jim niso dali miru in ki so jih hoteli izpodriniti iz pridobljene zemlje.

Kralj Samo.

Zdaj je prišla vrsta na Obre, ki so postali Slovincem na vzhodni strani nadležni. Narod se je vzdignil zoper tlačitelje. Leta 623. so se Slovenci popolnoma osvobodili in premagali Obre istočasno na dveh straneh, na jugu Slovenci, na severu pa jih je potolkel slavni Samo.

Slovenci so bili takrat sosedni Čehov ob Donavi. Do Donave so segala bivališča Slovencev, onstran pa je bilo slovansko češko pleme, ki je imelo iste sovražnike, Nemce in Obre. Severni Slovani so dobili v tej dobi izvrstnega vojskovodjo, Sama, ki je pobil Obre in se potem z vso močjo vrgel na Nemce (Bavarce), ki bi bili radi podjarmili lepe češke in slovenske pokrajine.

Kralj Samo je vladal od leta 623. do 658., torej 35 let. Doba njegovega vladanja je naslavnejša v naši stari zgodovini.

Nemci so prišli s tremi vojskami pod kraljem Dagobertom proti Slovanom. Našuntali so obenem Langobarde na Laškem, naj napadejo v istem času Slovence. Slovani pa so se hitro pripravili. Samo je zagrabil Nemce na severu pri Vogastogradu in jih v tridnevni bitki popolnoma potolkel. Dagobert je moral bežati domu na Nemško brez vojske, ki mu jo je Samo pobil in razgnal.

Slovenci so istega leta potolkli Langobarde in jih po-

gnali nazaj na Laško, odkoder si niso kmalu upali več v Korotan.

Zgodovinarji menijo, da je tudi tukaj bila silna Samova vojska. Toda to ni mogoče. Slovenci so sicer lahko slišali vesele vesti o krepki roki in o zmagah kralja Sama, toda Samova država se gotovo ni razprostiralo čez Donavo na naše gorate dežele. Samo je bil kralj na slovanskem severu, Slovenci pa so imeli tega časa lastne vojvode in župane, ki so bili gotovo zvesti zavezniki kralja Sama v skupnem boju.

Doba slovenske samostojnosti.

Ko so se Slovenci otresli obrskega jarma, so bili nad dvesto let samostojni pod lastnimi vojvodi. Prvi vojvoda, ki nam je znan po imenu, Valuk, je živel v dobi kralja Sama. Bil je Samov zaveznik.

Slovenci so imeli zdaj precej mirne čase. Langobardi, Obri in Bavarci so jih puščali na miru. V drugi polovici 7. stoletja (okoli 660) pa so se začeli počasi spet oglašati sovražniki, ko so slišali, da ne živi več kraj Samo.

Poročila o bitkah med Slovenci in Furlani so za Slovence večinoma ugodna. Slovenci so celo napadali pogostoma Italijo in Furlani so se morali braniti. To kaže, da so bili Slovenci močnejši in srčnejši.

Veliko sovraštvo je bilo med Slovenci in Bavarci. Leta 696. je udarila silna slovenska truma na Bavarsko, leta 725. pa so pustošili že zopet po Solnograškem in Bavarskem. V tiste kraje so hodili pogostoma plenit in listine imenujejo Slovence »krute pogane«. Najbrž so plačevali s tem Slovenci stare dolgove, ker znano je, da so hodili Bavarci, čeravno že kristjani, že prej na slovensko zemljo plenit in morit. Slovenci so si dobro pomnili in jim niso ostali na dolgu.

Slovenci in Bavarci.

Dandanes nahajamo globoko po Bavarskem mnogo slovenskih imen krajev in vasi. Odkod ta imena?

Nekateri slovenski rodovi so se lahko vrinili celo na Bavarsko. Nekatere vasi pa so nastale pozneje. Bavarci so ropali po Slovenskem, kakor pozneje Turki, in so gonili ljudi kot sužnike s seboj na Nemško. Ujete Slovence so pošiljali na puste dele svoje dežele, ki so jo obdelovali. Odtod so slovenska imena.

Prepiri med Slovenci in Bavarci so trajali dobrih 100 let. Šele v prvi polovici 8. stoletja sta se stranki nekoliko pomirili. Bavarci so utihnili, ker so na drugi strani pritiskali nanje njihovi sosedje Franki, Slovence pa so začeli zopet Obri nadlegovati. Leta 743. so šli Slovenci Bavarcem na pomoč zoper Franke. Slovenski vojvoda Borut pa je bil doma preslab, da bi odgnal Obre, zato se je obrnil do Bavarcev in jih prosil pomoči. Bavarci so prišli in pomagali Slovincem zoper Obre, toda Slovenci so morali drago plačati to pomoč (leta 748). Bavarci so prišli, odšli pa niso več. Bavarci so izrabili priliko naše slabotnosti in postali naši gospodarji.

Kar ni šlo zgrda, je šlo zlepa.

Bavarci so se bili trudili 150 let, da bi si podvrgli Slovence v Korotanu, a vse vojske jim niso nič pomagale, — Slovenci so se jih vselej ubranili. Zdaj pa so storili Slovincem uslugo, da so jim pomagali proti Obrom. S tem so stopili s Slovenci prvič v prijateljsko razmerje in nasledek je bil: vojvoda Borut je moral priznati nemško višjo oblast. V poročstvo zvestobe je moral poslati na Bavarsko svojega sina Gorazda in nečaka Hotimira z drugimi mladimi imenitnimi Slovenci.

Mladeniče, ki so bili odločeni, da nastopijo vlado pri Slovincih, so na ta način dali Nemcem v vzgojo. Na Nemškem

so jih preobrnili h krščanski veri, poleg tega pa so jih skušali utrditi v pokorščini.

Stari Borut je kmalu na to umrl.

Nato se je vrnil z Bavarskega njegov sin Gorazd, ki so ga Nemci že bili podkovali v svoje namene. Zgodilo se je to okoli leta 750.

Začetki krščanstva med Slovenci.

Gorazd je bil prvi slovenski vojvoda, ki je bil kristjan.

Ker je priznaval slovenski vojvoda višjo bavarsko oblast, so se trudili bavarski škofje, da bi razširili med Slovenci krščansko vero. Pridno so delali v tem oziru, toda delali so večinoma z namenom, da bi spravili naše dežele popolnoma v oblast Nemcev.

Za vlade *Gorazda* in njegovega naslednika *Hotimira* je bilo na Slovenskem že mnogo nemških duhovnikov. Vojvode so pomagali duhovnikom, ljudstvo pa se je pogostoma upiralo. Največ je storil škof *Modest*, ki je posvetil več cerkva, med njimi tudi cerkev *pri Gospe Sveti na Koroškem*.

Z duhovniki, ki so prihajali z Nemškega, velik del Slovencev ni bil zadovoljen. Kmalu so jih bili siti.

Domače vojne.

Leta 765. so se uprli Slovenci nemškim duhovnikom in vnela se je domača vojna med poganskim in krščanskim delom Slovencev. Poganska stranka je sovražila novo vero in tujce, ki so vreli v deželo in ki so jih vojvode tako radi sprejemali. V domačem boju so bili krščanski Slovenci začetkoma močnejši.

Miru odsihdob ni bilo. Pogani so se kmalu drugič vzdignili in mnogi nemški duhovniki so pobegnili, ker se niso čutili na varnem. Po Hotimirovi smrti se je poganska stranka omogla in je pregnala s Slovenskega vse tujce.

Več let ni bilo na Slovenskem nobenega nemškega duhovnika.

Tako so se Slovenci obenem iznebili za kratko dobo nemške vlade.

Krščanski Slovenci so bili preslabi, da bi se mogli ustavljati poganskim bratom, in zato so se obrnili zopet na Bavarce s prošnjo na pomoč.

Leta 772. je privedel bavarski vojvoda Tasilo II. vojsko v Korotan.

Skupno se jim je posrečilo, da so premagali domače pogane. Slovenski vojvoda Volkun (Valjhun), Hotimirov naslednik, je s pomočjo Bavarcev pogansko stranko tako oslabil, da se ni mogla več upirati.*)

Nemškim duhovnikom je bila pot na Slovensko zopet odprta.

Po Hotimirovi smrti je postal Volkun vojvoda proti volji poganskih Slovencev, Volkunu je poslal škof Virgilij (»korotanski apostol«) šestkrat nemške duhovnike. Oznanjevalce vere je bilo zelo mnogo, drugače bi se ne bili Slovenci tako hitro pokristjanili. — Volkun je vladal zadnja leta v miru in prijateljstvu z Bavarci. Ob svoji smrti (okoli leta 790.) pa je zapustil še vendar precej poganov med Slovenci.

Leta 795. nahajamo kot vojvodo Volkunovega naslednika *Vojnomira*, okoli 800. pa *vojvodo Inka*, ki je bil pri ljudstvu baje zelo priljubljen zaradi svoje razumnosti. Inko je pregovoril mnogo slovenskih poganskih velikašev, da so se dali krstiti.

Prvi samostani na Slovenskem.

Za vlade vojvode Volkuna so jeli snovati Bavarci na Slovenskem samostane.

*) Te boje vojvode Volkuna s poganskimi Slovenci opeva slovenski pesnik dr. Franc Prešeren v veliki pesmi »Krst pri Savici.«

Leta 770. je ustanovil vojvoda Tasilo II. v Intihi (Innichen na Tirolskem) samostan, da bi pokristjanil ondotne Slovence. Tako globoko so takrat segali Slovenci na Tirolsko, danes pa ni duha ne sluha v okolici Innichena, le nekatera imena vasi, gor in potokov nam pričajo o njih.

Ravno tako na Gornjem Avstrijskem danes ni Slovencev. A vendar je ustanovil isti Tasilo leta 777. ob reki Kremži samostan, kjer je danes trg Kremsmünster. V listinah imenujejo slovenske družine z županom vred, ki jih je podaril Tasilo samostanu. Po gornjeavstrijskih dolinah je bilo takrat mnogo Slovencev, kakor nam pričajo imena. Tujci so jim dali vero, zato pa so jim vzeli *svobodo in jezik*.

Ponemčevanje.

Slovenci imajo dandanes blizu 25.000 km² zemlje. Pred 1300 leti so je imeli enkrat toliko, toda mnogo te zemlje je bilo opustošene, neobljudene in neobdelane.

Nemški vladarji so darovali cerkvam in samostanom poleg zemljišč tudi kmetije. Nekateri samostani so dobili kar na stotine slovenskih kmetij in poleg njih toliko zemlje, da so lahko naseljevali svoje kmete, rokodelce, obrtnike in blapce. Nemcev je prihajalo med naše ljudstvo posebno mnogo rudarjev in kovačev, pa tudi uradnikov. Koder se jih je naselilo le malo med Slovenci, tam so se po letih poslovenili, kakor na primer na Gorenjskem. Drugod pa so se ohranili kot Nemci, kjer jih je bilo mnogo in v takih krajih je izginilo med njimi slovensko domače prebivalstvo. Tako se je ponemčilo vse gornje in srednje Štajersko, gornje Koroško, tako večina naših mest.

Tudi po čisto slovenskih krajih se je jel kazati nemški vpliv. Ljudstvo je pozabilo na stara domača imena, kakor Bogdan, Gojko, Branko, Dragotin, Miloš, Radivoj, Sava, Stan-ko, Stojan, Cvetko, Stanislav, ali ženska, kakor Vida, Draga,

Zorica, Slava, Ljudmila itd.; naša deca je dobivala pri krstu imena: Janez, Franc, Jožef itd., ki so še dozdej v navadi. Slovenske navade so se umikale tujim, *slovenska svoboda je morala umreti* a na njeno mesto je stopila *nemška tlaka*.

Duhovniki niso širili samo vere, temveč tudi nemški jezik in nemško vlado.

Ostalim Slovanom se je godilo še huje. Nemški škofje v Bratislavi (Breslau) so silili kmete k nemščini, nepokornim pa so grozili, da jih izženejo. Danes je tam vse nemško.

Prusi so bili nekdej Slovani. Hraber narod so bili, ki so jih Nemci šele po dolгих trdovratnih bojih premagali, ugonobili in ponemčili. Najbolj je divjal proti slovanskim Prusom nemški viteški red, ki mu je pomagala vsa zapadna Evropa. Rekali so, da je boj zoper Slovane zaslužen in Bogu mil. V 13. in 14. stoletju to ni bil več boj, temveč *lov*, na katerem so ubijali vse, kar je govorilo slovanski. Tako so Slovane iztrebili. Danes je ta dežela sedež najhujših Nemcev. Redki ostanki Slovanov so se ohranili na Pruskem še do danes. V mnogih vaseh še starci govorijo slovanski, njihova deca pa ne znajo več in se jim posmehujejo.

Koder so se Slovani pokristjanili, tam so jih skušali ponemčiti mirnim potem. Pri tem so pomagali duhovni in posvetni nemški posestniki, ki so dobivali po Slovenskem in v slovanskih deželah od nemških vladarjev velika zemljišča.

Slovenska zemlja takrat ni bila tako gosto obljudena kakor danes. Slovenci so bivali po rodovitnih dolinah, bregove in gozdove so puščali ob strani. Ogromnih neobljudenih posestev so se polastili vladarji, ki so jih darovali samostanom in plemičem. Plemič se je priselil in je privlekel s seboj nemške naselnike. Bavarska vlada je rada vabila svoje ljudi na Slovensko in jim je dajala po ceni velika posestva. Velikanski gozdovi so čakali rok in sekir.

Tako so nastajale nemške naselbine krog samostanov in gradov.

Mejni grofje.

Vladarji so nastavljali ob državnih mejah *mejne grofe*, ki so imeli dvojno nalogo: 1. da branijo meje, 2. da razširjajo in potisnejo mejo kolikor moči naprej v sosedni svet. Močnejši tlačili slabega in zaspanega nazaj bodisi s premoženjem ali z večjim znanjem, ali pa kar se pogostoma godi, z nasiljem. Tako je bilo in tako je.

Posebno Karel Veliki je skrbel za državne meje. Kar si je pribojeval grof ob meji na novo, tam je bil skoro sam svoj gospodar. Kralj mu je prepustil ob meji vso vojaško in sodnijsko oblast.

Novo pridobljene okraje so zvali »marke« in taka marka je bil tudi Korotan.

Slovenci v markah so izgubili polagoma čut za staro svobodo in tujci so jim vzeli kmalu zadnje ostanke samostojnosti.

Karel Veliki.

Bavarski vojvoda Tasilo se je hotel celo osamosvojiti, toda frankovski kralj Karel Veliki ga je prisilil, da se je udeležil in prisegel zvestobo. Tako je postal Karel gospodar slovenskih pokrajin, katere si je bil poprej osvojil Tasilo.

Tasilo se je kmalu iznova uprl in se zvezal z Obri, na kar ga je Karel kaznoval, mu vzel deželo in ga zaprl v samostan. Njegove pokrajine je izročil raznim grofom.

S Slovenci se Karel ni vojskoval, ker se mu niso upirali. Karel jim je pustil domače vojvode in ni bil nasprotnik slovenskih navad. Taki vojvode so bili razen Vojnomira in Inka še Pribislav, Semika, Stojmir in Etgar.

Za vlade Karla Velikega so se začeli glasiti zopet Obri

po sedanjem Ogrskem. Z Obri se je zvezal tudi bavarski vojvoda Tasilo proti Karlu, toda Obre so premagali na dveh krajih. Pozneje so pobili Obre še nekolikrat, ker se niso mogli pogoditi s Karlom zaradi mej. Najhujši boj je bil leta 791.

Obri so bili nesložni tudi med seboj in so se srdito pobijali. To priložnost je porabil frankovski kralj in je poslal leta 795. silno vojsko zoper nje. V tej vojski so bili tudi Slovenci z vojvodo Vojnomirom. Obre so premagali in jim razrušili trdnjave.

Obri so nato obljubili, da se dado krstiti in da bodo mirni, toda obljubo so večkrat prelomili.

Neizmerno krvi se je prelilo v teh bojih. Obrski kraji so izgubili skoro vse prebivalstvo in obrski plemiči so celo izumrli. Največ koristi so imeli v bojih Nemci, ko so porabili vse obrske zaklade in so »kar čez noč obogateli«.

V pokrajinah, v katerih so bivali Obri in ki so bile prazne in opustošene, so se razširili Slovenci. Ostanki Obrov so deloma izginili med Slovani, deloma pa so odšli na vzhod.

Okoli leta 800. so bili vsi Slovenci pod frankovsko oblastjo.

Predno popišemo poznejše dogodke na Slovenskem, oglejmo si *značaj* in *kulturno stanje* Slovencev v tej dobi!

Kaki so bili naši predniki?

Nemški zgodovinarji so često krivični. Pisali so, kar so jim pripovedovali vojščaki, ki so se vračali iz bojev proti Slovincem in Obrom. V boju ne vidi nihče nič lepega.

Le Vidukind piše bolje, ki pravi: »Slovani so utrjeno ljudstvo, vajeno truda in dela. Zadovoljni so s slabo hrano. Kar se drugim vidi težavno, opravljajo Slovani z lahkoto in veseljem.«

Ta pisatelj pripoveduje o slovanski umetnosti, o lepih

podobah, ki so bile izdelane tako mojstrsko, da so se zdele na prvi pogled žive.

Težko je popisati značaj nekdanjih Slovencev. Pravično in previdno moramo soditi dobre in slabe strani.

Gotovo je pa, da se ne smemo hoditi k tujcem učiti svoje zgodovine. Če odpreš kdaj nemško knjigo, ki govori o nas, storiš to gotovo s strahom, da blati in krivično sodi naše ljudstvo.

Z nobenim narodom pod solncem se ni ravnalo tako kruto in brez srca kakor s Slovani. Odkar so se vrgli Huni, Goti, Obri, Franki, in pozneje Ogri na Slovane, se vedno prenaša sovraštvo proti Slovanom iz življenja v knjige.

Nemška poročila o Slovanih so polna sovraštva.

Karel IV. priporoča slovanske jezike. Temu se posmehuje J. P. Ludwig: Kaj bi se učil jezika teh zaničevanih ljudi (Slovanov), ki so ravni hlapcem in *psom*.

Hacquet piše: Slovani so zato tako pokorni, ker nimajo pojma o boljši vladi. Nesnažni so vedno, čeravno ljubijo korpelj. Tatvina je pri Slovanih povsod razširjena . . .

Celo v österreich. vaterländ. Blätter 1812 čitaš: Slovani so nezaupni, zvijačni, neodkriti, brez čednosti, brez vere, nepokorni oblasti, strašno sirovi, pijanci, nečistniki itd.

Rottek imenuje ruski jezik jezik hlapcev.

K. Neumann (»Natur der Menschen«) piše, da so samo Nemci krasota narave in vladarji sveta, Slovani pa so manj vredni in iz drugega nižjega mesa . . .

In tako poročajo, da smo Slovani siroveži, nestrpni, nečisti, pijanci, lenuhi, tatovi itd.

Tako poročajo svetu o nas in nas črnijo. O tem pa ne pišejo, kako so ravnali tujci s slovenskim ljudstvom, ko so ga podjarmili. O tem ne vedo, da so Slovenci imeli prenašati vsa ta stoletja neizmerno mnogo nevolj. O tem ne poročajo, kako Slovani v resnici živijo in kake navade imajo.

O pravem značaju Slovencev in Slovanov ne vedo ničesar.

Glavne lastnosti slovanskega značaja so že od davnih dob *versko mišljenje, delavnost, ljubezen do materinskega jezika in gostoljubnost*. Slabih lastnosti pa imajo tudi dovolj, zlasti nesložnost in brezskrbnost.

O teh točkah slovenskega in vobče slovanskega značaja hočemo govoriti.

Že nekdam so Slovani bili *pobožni*, že takrat, ko še niti kristjani niso bili. Tuji potovalci (posebno Helmold) pripovedujejo o lepih verskih navadah, o lepih svetiščih in o romanju na daljne svete kraje pri Slovanih. Malokateri narod je tako častil svoje bogove.

Poganski Slovenci so verovali v množino božjih bitij. Kar je dobrega na svetu, to je po slovenski stari veri od bogov. *Bogovi* so dajali ljudem življenje, zdravje, srečo in vse dobrote. Bogovom so pa bila nasprotna hudobna bitja, *besi* ali *črti*, ki so sovražniki ljudstva in pošiljajo na svet siromaštvo, bolezen in hudobnost.

Bogovje so živeli po mislih poganskih Slovencev v veliki družini. Vladar je bil *Perun*, stvarnik sveta in nebes, toplote in svetlobe, bliska in groma. *Peruna* so častili Slovenci najbolj med vsemi bogovi. *Radogost* je bil bog gostoljubnosti, *Vesna* boginja pomladi, *Veles* je čuval črede, *Živa* je dajala zemlji rodovitnost, *Triglav* je bil vladar morja, zemlje in zraka. *Svetovit* je bil bog poletja in svetlobe.

Med *bese* ali *črte* so računili: *Striboga*, ki je pošiljal nevihto, *Tresa*, boga strahu, *Morano*, boginjo zime in smrti. *Kurent* je bil bog razuzdanega veselja.

Tudi vile, rojenice, zlodeji, hudiči, more, volkodlaki so bila manjša božja bitja.

Duša ne umira po veri starih Slovencev s telesom, temveč se preseli na drugi svet,

Mrličje so pokapali ali pa sežigali.

Duhovnikov niso poznali. Bogovom je daroval starejšina.

Nekoliko *ostankov* poganke vere se je ohranilo do danes, n. pr. pravljice o *rojenicah in vilah, o mori*. Bes pomeni do danes nekaj hudobnega, na primer v kletvicah. Boga *Svetovita* je izpodrinil krščanski Vid, zato si lahko razlagamo, zakaj je ravno ta svetnik priljubljen med Slovani. Tudi spomin na *Kurenta* še živi. — Tudi *kresovi* so spomin nekdanjih časov, ko so jih sežigali (okresu) na čast solnčnemu bogu.

Ljubezen vere in pobožnost so si ohranili Slovenci. Saj so si kupili krščanstvo z najdražjim, kar ima ta svet: dali so svojo svobodo, deloma tudi jezik.

Slovansko *delavnost* priznavajo povsod. Ni ga menda na svetu ljudstva, ki bi bilo tako delavno in utrjeno, kakor Slovani. Čeravno so nas zadrževale vojne, nesreče itd., da se ljudstvo ni moglo izobraževati, vendar imamo v vseh strokah umetnosti, znanosti in obrti može, s katerimi se lahko ponášamo.

Poglej v slovensko hišo, kadarkoli hočeš: V hiši in na polju se gibljejo marljive roke, da se moraš čuditi, odkod ima naše ljudstvo toliko moči in veselja do dela.

Za dobro voljo nas lahko zavida svet. Slovenec je od rojstva nagnjen k veseli družbi in uživanju, ne pa k žalosti in premišljevanju. Živa zdrava kri mu vre po žilah, mišice ima urne in močne in to daje njegovemu telesu tisto krepkost, ki jo vidiš pri Slovanih. Slovenec ima jasno odkrito oko, iz obraza mu sije prijaznost, jezik se mu suče rad. Nemec te mrko pogleda in je često neprijazen. Da so Slovenci drugačni, vročega srca in veselejši, to ni sad vzgoje in vaje, temveč to jim je dano od rojstva. Polno srce hoče govoriti, hoče peti in plesati. Kjer se snidejo Slovenci, tam se poje. Hiša, njiva, travnik, gorica, vse je polno petja. Vroč dan ni utrudil žanjic, čuj, kako pojejo zvečer! Potem pa idi poslušati

na nemško zemljo in povej, ali je tudi tam tako ljudstvo? — Lahko rečemo, da solnce nima kmalu pod seboj tako odkritega, čutečega, brezskrbnega, veselega ljudstva kakor so Slovani. Ljudstvo, ki je tako gostoljubno in veselo, ni slabo, grdo in tatinsko, kakor so nas opisovali tuji pisatelji. Samo tisti je lahko sirov in brezsrčen, uporen in škodoželjen, ki ima temno oko in zamračeno čelo. To pa niso Slovenci.

Slovani ljubijo svoj jezik.

Pomisli, da je tujec z ognjem in mečem iztrebil po stoletnih vojnah cela slovanska plemena. Pomisli, da so Mongoli, Tataři, Madjari in Turki stoletja razjedali slovansko telo. Če to vse dobro pretehtaš, potem se lahko začудиš, da še sploh nahajaš Slovane na svetu in da ne kažejo zadnjih Slovencev kje v kakem berlinskem muzeju med drugimi stalinami. Čim bolj so nas sovražniki preganjali, tembolj je ljubil Slovan svojo domovino in svoj jezik. Noben jezik na svetu ni imel toliko nasprotnikov in preganjalcev in vendar so izšli iz vseh teh bojov mladi rodovi še krepkejši in zavednejši in so premagali sovraštvo, zavist in sirovost sosedov.

Še danes stojimo in stali bomo krepko, dokler bo se sukal svet. Ljubimo svoj jezik! Učimo svojo mladino, naj vztraja na poti svojih prednikov in naj zvesto ohrani, kar je podedovala: *Svoj mili in dragi slovenski jezik.*

Slovansko gostoljubnost hvalijo vsi stari pisatelji, na primer Mavrikij, cesar Leon, Adam Bremenski, Ebon, Hel-mold itd.

Mavrikij (582—602) poroča, da spremljajo Slovani gosta iz kraja v kraj. Gosta žaliti je največji greh; kdor bi žalil tujca, zoper tistega bi začeli vojsko ali pa bi mu užgali hišo.

Adam Bremenski (1076) priča, da ga ni na svetu naroda nad Slovane, kar se tiče gostoljubnosti. Gostoljubnost in

spoštovanje staršev je prva čednost Slovanov, pravi Helmold (12. stol.).

Nemški popotniki so se čudili, kako sijajno so jih pogostili v slovanskih mestih. Tega med pogani niso pričakovali, tako pravi Ebon.

Žal, da tujci slovansko gostoljubnost izrabljajo sebi v korist in nam v pogubo.

Da je prišlo v značaj ljudstva tudi nekaj *slabih navad* in lastnosti, kdo bo se temu čudil, če pozna, v kakih razmerah živimo od nekdaj. Tujci so dobivali vedno večji vpliv in so nam onečistili jezik in čut samozavesti. Toda če smo vendar le rešili še do danes toliko navdušenja, vroče ljubezni do jezika in naroda, potem nam ni treba obupati.

Nesložnost in svojeglavnost je že stara slovanska lastnost. Arabski popotnik Ibrahim Ibn-Jakub je pravil o Slovanih: »Slovani so neustrašeni, za boj pripravljeni ljudje. Toda razcepljeni so v rodove in plemena. Če bi ne bili med seboj nesložni, ne mogel bi se meriti z njimi noben narod na svetu.« V stari ruski kroniki (Nestor) se bere tako: »Zemlja naša je velika in obilna, toda redu v njej ni.«

Grški pisatelj Mavrikij poroča o starih Slovanih: »Vsak rod ima svojega vladarja, ki pa niso složni med seboj. Ob vojni si ni težko pridobiti nekatere izmed njih, če jim daš dobro besedo ali plačilo. Potem se ne morejo združiti v boj in si izbrati enega skupnega vodje in zato jih lahko premaguješ rod za rodom.«

Kakor vidimo iz teh starih zapiskov, so spoznali sovražniki Slovencev že zgodaj našo slabost, našo nesložnost in so jo dobro izrabili.

Zadružno življenje in uprava.

Slovani so demokratično ljudstvo. Po rodu so se čutili srodne in enake in so imeli vsi iste pravice in enako svo-

bodo. Razlike po stanovih ni bilo pri njih, ni bilo gospodov, ne služeeih. Posamezne zadruge so si pridobivale ugled po premoženju in moči, posamezni ljudje pa po duševnih zmožnostih, po omiki, skušnjah in po telesni krepkosti. Splošna osebna svoboda in splošna enakost pred zakonom sta poglavitna znaka staroslovanskega političnega življenja.

Vsako selišče je bila samosvoja zadruga, ki je imela navadno ime po svojem ustanovniku ali odličnem predniku. Imena vasi: Vitomarci, Dragotinci, Kristanci itd. kažejo na imena ustanovnikov dotičnih vasi. Vse premoženje je bilo skupna last zadružnih domačinov, le nekatere pridelke in izdelke so imeli posebej prodajati. Vsak je moral delati po svojih močeh za zadrugo, od zadruge pa je dobival, česar mu je bilo treba: streho, hrano, obleko itd.

Zadrugo je vodil *starejšina*, ki je moral biti vsem pravičen in zmožen za svoje važno mesto.

Kadar se je zadruga močno razmnožila, da ji je postalo tesno, se je ločil oddelek in si ustanovil novo selišče v bližini materinske zadruge.

Sorodne zadruge so se čutile kot skupno *pleme*. Starejšina vsega plemena je bil *župan*, ki so si ga volili starejšine zadrug izmed sebe. Da se ob vojnah lažje obranijo sovražnika, si je zgradilo pleme na težko pristopnem kraju ob vodi ali v gozdu ali na skali *grad*. V bližini gradu so se vršili sejmi, tu so se naseljevali trgovci in rokodelci in tako so nastajali ob gradeh trgi in mesta. Zgodovina nam našteva bogata slovanska mesta.

Zelo zgodaj se je ustvarjalo iz starejšinskih in županskih rodovin »plemstvo« po tujem vzoru. Tako so prišli do vojvodske in vladarske oblasti Borutovci i. dr. na Slovenskem, Premislovci na Češkem itd.

Lepa poročila o slovenskem zadružnem življenju nam pričajo, kako razvite so bile družinske razmere. Družina jim

je bila sveta. Vsi udje v družini so bili enakopravni. Tudi žene so imele iste pravice, lahko so postale tudi županje. — Sužnikov Slovenci niso imeli.

Ker so si bili v zadrugi vsi enaki, zato seveda ni bilo med Slovani reveža ali berača. To resnico nam potrjuje pisatelj Helmold. Revež ali berač je postal pri Slovencih samo hudobnež, zločinec, ki ga je vrgla zadruga iz svoje srede.

Drugi del.

Slovenci v letih 800 do 1276.

Slovenci za vlade Karla Velikega.

Karla Velikega so priznavali vsi Slovenci za svojega gospodarja.

Bili so takrat precej mirni časi, ker je bil Karel zelo moder in previden vladar, ki se ni mnogo vtikal v slovenske razmere. Karel je vedel, da bi ljudstvo, ki si ga je podvrgel, postalo nemirno in bi se mu upiralo z vsemi močmi, če bi ga tlačil in mu posili jemal stare pravice in navade. Zato je pustil Slovincem domače vojvode, spoštoval pravice narodnega jezika in je puščal sploh pri miru vse stare navade, češ, naj se ljudstvo najprej nekoliko navadi nove vlade.

Slovenci so si torej obdržali lastne vojvode. Iz te dobe se je ohranila lepa navada umeščanja vojvod, ki je prava podoba slovenskega demokratskega duha.

Slovenski vojvodi so bili odgovorni narodu za svoje delovanje. Vsak vojvoda je moral svečano obljubiti ljudstvu, da bo dober in pravičen vladar svojim deželam. Obljubo je dajal na Gosposvetsem polju.

Ta navada se je opravljala od najstarejših dob v slovenskem jeziku. Moralo je biti tako, saj so bili vojvode po rodu Slovenci.

Slovenski jezik je ostal tudi v svoji pravici še potem, ko so nam nemški kralji vzeli domače vojvode.

Tudi tuji vojvode, ki so vladali Slovincem, so morali

znati slovenski. Od vsakega vojvode je zahtevalo ljudstvo slovensko prisego. Navada se ni izpremenila.

Še le po mnogih stoletjih so odpravili vojvode ta obred, ki jim seveda ni bil po volji. Stara navada ni imela več pomena, ko je prišel vojvoda, ki ni znal nič drugega odgovoriti na slovensko vprašanje, ko besede: »Ne razumem tvojega jezika« . . . Tako je izginil obred. Zadnjega vojvodo so umestili leta 1414. po tej navadi.

Slovenci izgubijo svojo upravo.

Ko je nastopil po Karlovi smrti (814) vlado kralj Ludovik (s priimkom Pobožni), so nastali hudi boji na Slovenskem. Kraljevi namestniki, ki so nadzorovali domače vojvode, so začeli postopati silovito in krivično in ljudstvo se je dvignilo proti vladi. V pokrajini med Dravo in Savo je stopil Ljutovid Posavski upornikom na čelo. Srečno se je bojeval Ljutovid s slovenskimi in hrvatskimi uporniki proti Nemcem in pregnal Franke, ki pa so si pomagali s pomočjo izdajalcev. Vojvodo Ljutovida je umoril izdajalec, ki se je zavezal z Nemci zoper rojake.

To izdajstvo je koristilo Nemcem. L. 820 so vzeli Franki Slovencem domače vojvode za kazen, ker so podpirali Ljutovida. Nemški kralj jim je pošiljal odsihdob svoje vojvode.

Slovenci so imeli vzroke za vstaje in upore zoper nemške nasilnike. Ljudstvo je čutilo, da se mu krati svoboda od leta do leta. Zemlja je postala kraljeva lastnina in nemški, posebno bavarski naseljenci so se brezobzirno smatrali za prave lastnike, ker jim je »gospod Karel« dovolil, da lahko po slovenski Panoniji itd., širijo nemško oblast.

Slovenci so postajali vedno bolj odvisni, nazadnje je pomenilo njihovo ime toliko kakor sužnik. Sužnik je dobil v nemškem jeziku isto ime kakor Slovan (Sklave - Slave).

Že v listini iz leta 828. se rabi v kremškem samostanu na G. Avstrijskem ime Slovencev za sužnike.

Listine govore dovolj jasno, kako so ravnali nemški gospodarji z našim narodom.

V narodu pa je še živel spomin boljših časov, ko ga ni tlačil nihče.

Zato sa je dvignil narod, toda sreče ni imel.

Ko se je ponesrečila slovensko-hrvatska vstaja, je hotel kralj Ludovik Pobožni slovensko zemljo popolnoma združiti z ostalim nemškim kraljestvom. Slovencem je vzel domače vojvode in domačo upravo. Zemljo je razdelil na novo v stotnije in okrožja (Gau). Ob mejah je ustanovil *mejne kraje ali mejne grofovine*. Na Slovenskem so bile 4 mejne grofovine in sicer 1. furlanska s sedežem v Ogleju, 2. istrska, 3. slovenska na Dolenjskem (Kranjskem) in sosednem Hrvatskem, 4. južnoštajerska.

Vsako okrožje in vsaka mejna grofovina je dobila nemškega grofa za predstojnika. Okrožni grofje so bili odvisni od kralja, mejni grofje pa so bili samostojni. Morali so stražiti in braniti mejo, zato so bili samostojni sodniki in so imeli v svoji grofovini lastno vojaško oblast.

Kraljevska rodovina je zanemarjala slovenske dežele. V vladarski hiši na Nemškem so bili notranji prepiri, sinovi so se bojevali zoper očete, bratje so se prepirali med seboj za vlado, za državo pa ni skrbel nihče, najmanj pa za slovenske kraje. Tukaj so delali grofje po svojem in skrbeli za red in mir vsak v svojem okrožju. Le tuptam je poslal kralj kakega poslanca, da pogleda, kaj počenjajo grofje.

Cerkvena razdelitev slovenskih pokrajin.

Solnograški nadškofje in *pasovski* škofje so od severne strani pošiljali duhovnike in širili vero. Od južne strani so delovali oglejski patrijarhi. Tekmovanje med duhovniki

je bilo posebno živahno, ker so razširjali s tem oblast svojih škofij in si množili dohodke. Samo za vero jim ni šlo, saj so se duhovniki in za njimi škofje prepirali za meje škofij, ker so si prišli navzkriž med seboj.

Da bi napravil konec prepira za slovensko zemljo med škofi, je določil že Karel Veliki meje leta 811. Oglejski patrijarhi so dobili pokrajine južno od Drave, solnograški nadškofje pa kraje severno od Drave, a pasovski škofje donavsko dolino.

Zdaj so imeli škofje mir med seboj in so lahko mirno delali vsak v svojem določenem okrožju.

Kaj so delali? Kaj so dosegli?

Velikansko delo so imeli solnograški duhovniki. Današnji Nemci ne morejo nikdar prehvaliti zaslug solnograških delavcev, ki so pridobili tako ogromne pokrajine za *nemštvo*. Skoro vsa zemlja je danes ponemčena, kar so je upravljali nemški škofje. To so bili res uspehi. Nadškofje so sami hodili pogostoma na vzhod, da vidijo delo svojih duhovnikov. Na takih obiskih so posvečevali cerkve. Listine imenujejo nadškofovske obiske v Ptuj in celo v Blatnem gradu na sedanjem Ogrskem.

Iz Ogleja niso delali na to, da bi vzeli ljudstvu narodnost. Tukajšnji patrijarhi niso imeli duhovnikov, ki bi zatirali slovenski jezik kakor iz Solnograda. Zato so se tudi v pokrajinah južno od Drave — v okrožju oglejskih patrijarhov — ohranili Slovenci do današnjega dne.

Ta razdelitev slovenske zemlje je ostala dolgo neizpremenjena.

Vzhodni Slovenci in Velikomoravci.

Med vzhodnimi Slovenci si niso mogli nemški kralji utrditi oblasti. Večji del Panonije je ostal prost, ker je bil predaleč. Tukaj ob robu Štajerskega, v ogrski nižavi in ob

obeh straneh Donave so vladali še domači vojvode. Takrat v 9. stoletju še ni bilo o Ogrih ne duha ne sluha v teh krajih. V 9. stoletju so prebivali po vsem Ogrskem le Slovani.

Vojvode teh Slovanov so si priborili v 9. stoletju veliko moč. Tu je nastala močna slovanska država, ki jo listine imenujejo »Velikomoravsko.«

Središče Velikomoravskega je bilo v Velegradu in v Nitri, na današnjem Slovaškem.

Prvi močnejši velikomoravski knez je bil Mojmir (do leta 846.). Njegov naslednik je bil knez Rastislav (846—870).

Po Rastislavovi slovanski državi so učili nemški duhovniki krščansko vero. Rastislav je spoznal, da mu taki duhovniki škodujejo v političnem oziru, v verskem pa ne koristijo, ker jih ljudstvo ne razume. Pogubnega vpliva Nemcev se je hotel iznebiti. Premišljal je, kako bi odstranil nemške duhovnike in odkod bi dobil boljših.

Leta 861. je poslal Rastislav poslance v Carigrad, v središče bizantinskega cesarstva, ki je imelo mnogo slovanskega prebivalstva.

Tukaj je upal najti Rastislav pomoči. Prosil je cesarja Mihaela takih krščanskih učiteljev, ki bi dobro umeli slovenski jezik, da bi lahko poučevali njegove Slovane.

Tako je menil izpodrinuti Nemce iz dežele.

Rastislav je dosegel svoj namen. Leta 863. sta prišla v njegovo državo 2 neizmerno delavna učitelja, *brata Ciril in Metod*.

Ciril in Metod sta imela krasne uspehe. Takoj sta dobila zaupanje ljudstva, česar Nemci poprej niso dosegli nikdar. To je dokaz, kaj izda pouk v domačem jeziku.

Ko je zvedelo ljudstvo, da se bližata slovanska učitelja, je šlo daleč naproti in je prejemale njiju nauk z velikanskim veseljem.

Krščevala sta ljudstvo in učila v slovenskem jeziku, ki

sta ga znala iz rojstnega mesta Soluna. Ciril in Metod sta bila tudi prva moža, ki sta *pisala slovenske knjige*. Ciril je izumil posebne črke, tzv. glagolico in je v tej pisavi začel prevajati sv. pismo v slovenski jezik. Okoli sebe sta zbrala mnogo domačih mladeničev, ki sta jih učila pisati in čitati in jih pripravljala za duhovski stan.

Tako sta skrbela za domači duhovski naraščaj.

Leta 867. sta se napotila v Rim, da se poklonita papežu in mu poročata o svojem delu. Vzela sta s seboj slovenske knjige in mnogo učencev, ki bi jih naj posvetili v Rimu v duhovnike. Šla sta po Panoniji, po Kranjskem v Benetke in dalje v Rim.

Papež Hadrijan II. ju je sprejel z veliko častjo in je blagoslovil slovenske knjige. Posvetil je oba brata v škofa, učence pa v duhovnike in dijakone. Dovolil je tudi, da se rabi poleg latinskega jezika *slovenski jezik pri službi božji*. Vsakemu je pogrozil papež s cerkvenim sodiščem, kdor bi se predrznil grajati slovenske knjige in očitati slovenskim duhovnikom, da ne učijo prave vere.

Ciril in Metod sta torej dobila za svoje delo papežev blagoslov. Toda Ciril je začel bolehati v Rimu in je umrl 14. svečana 868., še le v 42. letu starosti.

Metod je ostal sam, a ni omagal. Ciril mu je polagal na smrtni postelji na srce skrb za slovensko ljudstvo in slovenske knjige. Zvesto je izpolnjeval Metod bratovo zadnjo voljo.

K Rastislavu se škof Metod ni mogel vrniti. Tam je divjala vojna. Nemški vladarji so napadli z močnimi četami Velikomoravsko.

Metod je ostal zato med južnimi Slovani in je deloval pri knezu Kocelu ob Blatnem jezeru. Tukaj je uvedel slovensko službo božjo in nastavljal vnete mlade slov. duhovnike.

Leta 869. je šel drugič v Rim, kjer ga je posvetil papež na željo slovenskih knezov v nadškofa slovenskim pokrajinam.

Ko je zvedel o tem solnograški nadškof, ni mogel več brzdati jeze. Zdaj so se mu prekrižali računi, ko je dobila Panonija lastnega nadškofa.

Metodovi sovražniki so izprevideli, da ne morejo ničesar doseči. Zato so se lotili sile, grozovitosti in zvijače.

Najprej so se valile nemške vojske zoper Slované. Žgali in morili so, da je kaj. Pomagal jim je tudi izdajalec, Rastislavov nečak Svetopolk, ki je izdal Nemcem svojega strica Rastislava. Nesrečnega kneza so oslepili in ga vtaknili v samostan.

Tega ni bilo dovolj. Metoda so hoteli dobiti v roke. Leta 870. so se zbrali bavarski škofje na posvetovanje in so povabili tudi Metoda. Metod je prišel, toda kaj se zgodi? Pri- mejo ga in ga nemudoma posade na zatožno klop, čeravno niso imeli pravice soditi nadškofa. Nadškofa sme soditi edino papež ali patrijarh, ne pa drug škof. Metod se ni hotel udati. Pasovski škof ga je tako sovražil, da ga je hotel na mestu pretepstati s konjskim bičem. Metoda so obsodili, pustili ga na mrazu in dežju, zabranili mu služiti božjo službo, vrgli ga v ječo in ga imeli zaprtega pri sebi na Bavarskem skoro tri leta.

Papež Ivan VIII. je zvedel o Metodovi usodi. V srce ga je spekla grozovitost nemških škofov. Njegov poslanec je rešil Metoda ječe in mu vrnil čast. Kako je kaznoval papež krute škofove, nam ni znano. Čudno je, da so naglo po vrsti vsi pomrli.

Metod pa je šel na Velikomoravsko k Svetopolku in pozneje h knezu Kocelu, kjer je ostal do njegove smrti leta 874.

Svetopolk je v tej dobi pretrgal zvezo z Nemci in se

popolnoma osvobodil. Nemške vojske mu niso mogle do živega.

Metodu pa ni bil naklonjen.

Nemški škofje so skušali Metodu škodovati na drug način. V Rimu so ga tožili papežu, da opravlja službo v slovenskem jeziku. Novi papež ni vedel, da je njegov prednik Hadrijan dovolil slovensko službo božjo. Nemški škofje so dolžili Metoda tudi *krivoverstva* in so hujskali kneza Svetopolka zoper njega. Metod je šel nato leta 879. tretjič v Rim, kjer se je opravičil in dokazal, da so vse obdolžitve neresnične. Papež je potrdil zopet Metodovo nadškofovsko oblast in njegove pravice.

Zdaj se je vrnil Metod okrepljen domov v upanju, da bo imel odsihdob mir. Toda motil se je.

Nemški škof Vihing je pisal Svetopolku podvrženo sleparsko pismo s ponarejenim papeževim podpisom, v katerem pravi, da je Merod krivoverec. Knez Svetopolk sedaj ni vedel, pri čem je, a bolj je verjel tujemu klevetniku in obrekovalcu, ko svojemu nadškofu.

Škof Vihing je delal Metodu še druge ovire.

Metod je oslabel in opešal v apostolskem delu. Dne 6. malega travna 885 je umrl.

Po Metodovi smrti so dobili sovražniki pod Vihingovim vodstvom iznova pogum. V Rimu so dosegli, da je papež prepovedal službo božjo v slovenskem obredu. Tudi Svetopolka so omamili, da je ukazal leta 886. po sili izgnati iz dežele nad 200 slovenskih duhovnikov.

Izgnani duhovniki so šli v južne dežele, kjer so ostali zvesti Metodovim naukom in slovanskemu obredu. Tako se je razširil slovanski obred, ki je še danes v rabi pri ogromni večini Slovanov.

Ko so izgnali Metodove učence iz Panonije in Velikomoravskega, je izginila z njimi tudi sreča iz teh pokrajin.

Čudno! Kakor bi bila dežela prokleta, tako je v njej vse hodilo rakovo pot.

Nemškim duhovnikom se je na ta način odprla zopet prosta pot med Slovence. Proti slovenskim duhovnikom in proti Metodu so bili divjali celih 25 let, dokler jih niso uničili. Iz tega se vidi najlaže, da jim *ni šlo za razširjenje vere toliko*, kakor za vlado in za *politično moč*. Hvalite nam nemško krščansko delovanje med Slovenci kolikor hočete, *tega madeža jim nihče ne zbrise, teh krivic jim nihče ne pozabi, ki so jih storili sv. Cirilu in Metodu in njunim učencem*. Če so bili škofje *zmožni takih krivic*, sirovosti in grozovitosti, da se niso zbali nobenega sredstva, ne črnitve, ne hinavstva, ne goljufije, ponarejanja papeževih pisem, česa so bili zmožni šele nemški *posvetni mogotci*, ki so vladali po Slovenskem. Ti ljudje niso prinašali omike; to je bilo barbarstvo, a ne krščansko delo, ne kultura.

Ogri.

Knez Svetopolk je bil močen dovolj, da se je obranil Frankov. Zoper Franke je pomagal tudi korotanskemu vojvodi Arnulfu, ki se je hotel osamosvojiti. Arnulf je premagal s slovansko pomočjo Franke in je postal zares sam kralj.

Zdaj se je pa Arnulf izpremenil." Dokler je potreboval Slovane v bojih zoper Franke, je bilo dobro, pozneje pa (leta 887.) je začel zavidno opazovati Svetopolkovo moč. Svetopolk se mu je videl premočen in nevaren sosed. Zato je sklenil, da ga uniči ali vsaj oslabi.

A pri Svetopolku je Arnulf slabo naletel. Leta 890. je bežala nemška vojska v neredu domov.

Svetopolku ni mogel sam do živega. Tu mu pride grozna misel.

Zadaj za Karpati je živelo divje madjarsko ljudstvo, podobno Huncem in Obrom. Arnulf je zvedel, da so Ogri

lahki jezdec, dobro izvežbani strelci na lok. Kaj, če bi poklical Ogre na pomoč?

In poslal je poslanca k Ogrom.

Hujši udarec ni mogel zadeti Slovanov in posebej še Slovencev, kakor prihod divjega ogrskega ljudstva.

Ogri so živeli med Volgo in Uralom, globoko na Ruskem ob meji Azije. Iz Azije so prihajala vedno nova ljudstva, ki so se tlačila in gonila drugo za drugim kakor valovi.

Ogri so živeli v vednih bojih in so se bližali vedno bolj Karpatom. Hodili so pomagat tudi carigrajskemu cesarju in zdaj so dobili Arnulfovo vabilo, naj pridejo nad Slovence ob Donavi.

Donavska velika ravnina je bila za Ogre posebno primerna. Tisoč let je zdaj, kar so se razlili Ogri po teh nizinah, kjer je bivalo poprej slovensko ljudstvo.

Slovenci so izgubili velikanske pokrajine na Ogrskem. Zadnji ostanki tukajšnjega Slovenstva so še Prekmurci.

Ogri so krivi, da so Slovani danes razcepljeni. Ogri so se vgnezdili na sredo med Slované in razcepili slovanske rodove na dva dela, na severne in južne Slované. Od zahodne strani so pomagali Ogrom Nemci, ki so se pomikali dol ob Donavi in so napravili skupaj z Ogri večno zagvozdo med Slovani. Slovenci, Hrvatje in Srbi bi se dotikali drugače še danes Čehov, Slovakov, Poljakov in Rusov, če bi nas ne bili razklali Nemci in Ogri.

To je bil najhujši udarec Slovincem in vsemu Slovenstvu.

V letih 889—896 so zasedli Ogri deželo, ki je dobila po njih ime. Takoj so se zagnali ob Svetopolkovo državo, pri čemer jim je pomagal Arnulf od nemške strani.

A dokler je dihal stari Svetopolk, se je branil dobro in odbijal Ogre in Nemce. Toda v najnevarnejšem času je umrl Svetopolk leta 894.

Njegovi sinovi niso bili složni in kmalu je propadla država.*) Klanja in požiganja po slovenskih krajih ni bilo konca, vsa Panonija je bila opustošena in delo zadnjih srečnih let je bilo uničeno.

Po trudu sv. Cirila in Metoda ni ostalo sledu.

Po letu 907. ne imenujejo nikdar več slovanske države na Ogrskem.

Toda zdaj je prišla vrsta na Nemce.

Arnulf je menil, da si lahko oddahne, ker se je iznebil tako nevarnega slovanskega soseda. Ta nevarnost je minila, toda prišla je druga, hujša.

Ogri so prišli, odšli pa niso več.

Iz svoje nove domovine so napadali vse sosedne dežele in jih poplavljali z ognjem in mečem.

Že leta 900. so razsajali po alpskih deželah, leta 901. so se razlili po Korotanu in Kranjskem, leta 902. so napadli Moravsko, leta 903. so obiskali Bavarsko prvič in celo v Italijo so hodili skozi slovenske dežele.

Leta 907. (28. junija) so uničili veliko nemško bavarsko vojsko. V bitki je obležalo mnogo duhovnikov in posvetnih velikašev.

Nemcem so hudo poplačali njihovo poprejšnje vabilo. Nemška država je vsled bojev tako ošlabela, da so Ogri in polabski Slovani leta 908. lahko razsajali brez skrbi po njej.

Nemški vladarji so morali odslej plačevati Ogrom davek, dokler jih ni premagal Oton I. leta 955. pri Augsburgu na Bavarskem.

Ogri niso obdelovali zemlje, pač pa so redili konje in govedo. Zlasti pa so bili ribiči in lovci. Prebivali so v šo-

*) Svetopolk je čutil, kaj se bliža njegovi državi; pripoveduje se, da je zbral ob smrti svoje sinove in jih opominjal k edinosti in ljubezni. Sinovi niso ubogali očeta, branili so se vsak zase in zato so podlegli združenim Ogrom in Nemcem v letih 904—907.

torih, pozimi pa v kočah, spletenih iz protja. Bili so malih postav, nosili so ostrižene glave, le na temenu so si puščali lase v kite. Bili so sirovo ljudstvo, jedli surovo meso in pili kri. Jahači so bili zelo dobri in izvrstni strelci. Usmiljenja niso poznali nikakega. Zato ni čuda, da so se jih bali kakor »satanovih otrok«. Prihruli so nepričakovano in zopet izginili, ko so opravili svoj krvavi posel. Dolgo se je mislilo, da so nepremagljivi in da jim pomaga sam pekel.

Ko so dobili Ogrri leta 955. svoje zaslužen plačilo v imenovani bitki pri Augsburgu, so morali odnehati. Bili bi popolnoma izkrvaveli, ako bi se ne bili privadili mirnemu življenju. Od Slovencev so se naučili poljedelstva in obrti, od njih so sprejeli višjo omiko in mnogo besed. Slovenskih besed je do danes v ogrskem jeziku vse polno, kar je dokazal slovenski učenjak Franc Miklošič.*)

Sosedje Slovencev v 10. stoletju.

Dobili smo torej poleg *Nemcev* nove sosede *Ogre*. Ogrri so si ustanovili kraljestvo, ko so jih mnoge izgube prisilile k mirnejšemu življenju. Celó umirili se niso nikdar in so vraštvó proti Slovanom so si ohranili do danes.

Na jugu in vzhodu imamo od nekđaj za sosede bratsko *hrvatsko pleme*. Hrvatje so se v 9. stoletju osvobodili carigradskega gospodstva, sprejeli so rimsko krščanstvo in slovanski jezik pri službi božji. K Hrvatom so pribežali mnogi izgnani duhovniki iz Svetopolkove države in mnogo nesrečnih pannonških Slovencev, ki so jih pregnali Ogrri. Hrvatski knezi so se v 10. stoletju tako omogli in ojačili, da so dosegli naslov *kraljev*. Njihova moč je segala ob morju do Dubrovnika in še celo Benečani so jim včasih plačevali davek.

*) Take besede so brana (borona), brazda (barazda), grablje (gerablie), kosa (kasza), kopača (kapa), pezdírje (pozdorja), brat (baratom), sreda, četrtek, petek itd.

Rimska duhovščina iz Dalmacije se je trudila, da bi izpodrinila slovanski jezik iz cerkve, toda na Hrvatskem to takrat ni šlo.

Zadaj za Hrvati so si ustanovili *Srbi* in *Bolgari* lastni kraljestvi in postali nevarni sosede Carigradu.

Na laški in primorski strani smo imeli sosede *Benečane*, živahno trgovsko ljudstvo.

Nova deželna imena. Kosanje slovenske zemlje.

Največji del slovenske zemlje je obsegal Korotan. Meje te velikanske dežele so se pa vedno izpreminjale, posebno v vojnah z Ogrji. Bila je združena z bavarskim vojvodstvom, leta 976. (952?) pa je postalo Koroško samostojna vojvodina.

Vojvodi te dobe niso bili Slovenci, temveč nemškega rodu. Poleg vojvod so pa bili v deželi še drugi neodvisni gospodje, razni škofje, posestniki velikih zemljišč. Na ta način se je koroška dežela vedno drobila in izpreminjala.

Od Koroškega se je najprej odcepilo *Štajersko*, ki je postalo okoli leta 1180. samostojna vojvodina.

Kranjsko je bilo zelo razkosano. Prvotna kranjska grofija je obsegala le Gorenjsko in del Dofenjskega in je spadala od leta 976. h koroški vojvodini. Toda tudi kranjski grofje so hoteli postati sami svoji.

Za to grofijo so se trgali razni velikaši in oglejski očaki in so izpodrivali drug drugega. Počasi je postal rod Sponheimcev največji gospodar na Kranjskem, a vendar je bilo poleg njega vse polno razkosanih posestev in gospodarjev. Od leta 1516. se imenuje tudi Kranjsko vojvodina.

Istra je menjavala pogostoma svoje gospodarje, posvetne in duhovne. Najmočnejši posestniki so bili oglejski očaki, Benečani, hrvatski kralji in goriški grofje.

Cerkvena posestva so bila povsod popolnoma svobodna. Vladaři so hoteli tako, ker jim je bila duhovna gospoda bolj udana nego posvetna. S pomočjo duhovne gospode so hoteli vladarji oslabiti kneze, grofe in vojvode.

Cerkveni dostojanstveniki so bili torej samostojni vodji na svojih posestvih. Škof je bil obenem knez. (Odtod izvira naslov »knez in škof«.)

Delitev Korotana v mnogo majhnih dežel (Štajersko, Koroško, Kranjsko, Goriško, Istra) pomeni veliko škodo za celokupnost Slovencev. Nemška politika je drobila nalašč naš Korotan, da bi ga oslabila.

Naše dežele pa ostale so tudi po delitvi v tesni zvezi med seboj. V ljudstvu in pri vladi se je ohranilo prepričanje, da so narodne meje pri Slovencih obenem tudi politične meje. Ta ideja *edinstva slovenskih dežel* je vodila nemške Franke, da so pustili vse Slovence pod eno upravo. Ta ideja nam razlaga, zakaj se je priklopila Istra h Korotanu in ne k bližnji Italiji. Ta ideja nam razlaga, zakaj so avstrijski vladarji združili zopet vse slovenske dežele v eno celoto, v takozvano »Notranjo Avstrijo«, ki je imela osrednjo vlado v Gradcu. Skoro iste dežele je združil pozneje zopet Napoleon v celoto »Ilirijo«.

Korotan je obsegal slovenske in le slovenske pokrajine in je ohranil, četudi združen nekaj časa z Bavarskim, svojo samostalnost, lastne vojvode in svoje ustanove. Tudi narodno življenje se je ohranilo še dolgo prosto tujih vplivov. Samozavest Slovencev ni opešala do leta 976., ko je postal Korotan zopet edinstvena slovenska vojvodina. Toda odslej je bilo več nevarnosti za narodnost in zavednost ko poprej, popolnoma pa ni izginila kljub vedno večji razkosanosti. Dežele so se čutile tudi po delitvi slovenske, ohranilo se je deloma narodno plemstvo. Slovenski plemiči se nam imenujejo Negomir v Porečah pri Celovcu, Bojan, Pužman, Bi-

striški Volkun, Benko itd. Nemški vitez Ulrik Liechtensteinski je potoval l. 1255. po Koroškem in Štajerskem in ga je pozdravljalo plemstvo v domačem slovenskem jeziku.

Ideja edinstva slovenskih dežel ni popolnoma izumrla nikdar in je do danes najvažnejša točka slovenskega narodnega programa.

Podložnost in tlaka.

Veliki posestniki (plemenitniki in cerkveni) so si skušali pridobiti delavskih moči. Kdor se je zavezal, da hoče obdelovati gosposko zemljo, tistemu so odmerili zemljišče v stalno porabo. Gospodu je plačeval davek v pridelkih in mu je hodil ob določenih dneh na tlako. Kdor ni imel lastne zemlje, je stopil v tako podložniško razmerje. Nesvobodnih je bilo vedno več, svobodnega kmeškega stanu pa manj. Nekateri svobodni kmetje so se podajali prostovoljno pod varstvo gospode, ker so se na ta način izogibali vojaški dolžnosti, katero so imeli samo svobodni posestniki. Polagoma se je utrdilo mnenje, da je kmetški stan sploh nesvoboden in da mora biti vsak kmet podložnik graščine ali cerkve.

Podložnikom se začetkoma ni slabo godilo. Kmetje so dobro živeli in gospoda do 13. stoletja ni prehudo ravnala z njimi. Najbolj so občutili to breme, da niso smeli zapustiti po lastni volji posestva, ker je bil podložni človek ravno tako gospodova last kakor živina in zemlja. Gospod je lahko prodal svoje podložnike z zemljo vred ali pa jih zamenjal za drugo posestvo.

Podložniki so imeli dolžnost, da so dajali gospodu določeno število gosi, kokoši, svinj, sočivja, žita, lesa, vina in obrtnih izdelkov. *Tlaka* ali robota je bilo brezplačno delo, ki so ga imeli opravljati gospodu bodisi s konji in vozovi ali z rokami. Vsaka hiša je imela natanko odmerjene plačilne in tlačanske dolžnosti.

Križarske vojne.

Ljudstvo je bilo krog leta 1000. zelo pobožno. Takrat so sploh mislili, da bo kmalu konec sveta in sodni dan. V tej dobi je oživela navada hoditi na *božja pota*. Daleč je hodilo ljudstvo, najrajši v Rim (v Romo, zato se imenuje hoja na božjo pot „*romanje*“). Za najsvetejšo božjo pot je veljalo romanje v Sveto deželo, kamor je hodilo tudi mnogo Slovencev po kopnem in po morju.

V 11. stoletju so osvojili Palestino Turki, zagrizeni sovražniki krščanstva, ki so delali romarjem vse možne zapreke. L. 1057. so pobili v Palestini nekaj stotin slovenskih romarjev. Nazadnje so Turki romanje sploh prepovedali, skrunili so svete kraje in preganjali in morili kristjane.

Po vsej Evropi se je raznesel glas, v kakšnih stiskah da žive kristjani v Palestini, kako nečloveško gospodarijo Turki po tej deželi. Papeži so začeli klicati v boj, na obrambo. Tako so se začele križarske vojne, ki so trajale skoro dvesto let (od l. 1095 do l. 1291). Vojščaki, ki so hodili na Jutrovo v boj, so si pripenjali na desne rame križe iz rdečega sukna in so se imenovali zaradi tega *križarji*.

Križarske vojne niso imele uspehov, Turki so še ovladali Palestino, kristjani so pa izgubili več stotisoč bojevnikov.

A vendar so nam križarske vojne mnogo koristile.

Zdaj se je razvilo *viteštvo* z mnogimi lepimi navadami. Plemiči, ki so se radi pretepali med seboj, so začeli služiti sveti stvari s svojim orožjem in niso preganjali več tako neusmiljeno nižjega domačega ljudstva.

Tudi *mestom* so mnogo koristile križarske vojne. Mesta poprej niso imela pravic in svoboščin. Meščani so bili podložniki grajščakov, škofov in opatov ravno tako kakor kmetje po vaseh. Za križarskih vojn so pa meščani obogateli, ker je oživela obrtnija in trgovina, in so si nakupili raznih pravic.

Križarske vojske so olajšale tudi *kmetom* stanje. Na papeževo besedo je moral izpustiti graščak vsakega kmeta, ki je šel na Jutrovo kot križar. Kmetje so zato radi hodili na vojno, saj življenje doma ni bilo nič boljše ko v vojski. Če so se povrnili kdaj v domovino, so dobili popolno svobodo, ki jim jo je zagotovil papež. Doma je začelo primanjkovati delavcev, zato so morali grajščaki bolj milo ravnati s kmeti, drugače bi jim zbežalo vse na vojsko.

Ljudstvo je odhajalo tudi v mesta, kjer je dobivalo svobodo in si služilo kruha.

Odslej je hiralo graščinstvo vedno bolj in bolj, *meščanstvo* pa se je *dvigalo*. Cesarji in papeži so izgubljali svojo moč, ki so jo imeli za križarskih vojn.

Tretji del.

Slovenci v letih 1276—1550.

Rudolf Habsburški in Premisel Otokar.

Leta 1273. so zvolili nemški knezi po dolгих nemirih in homatijah kraljem *Rudolfa Habsburškega*, pradedu naše cesarske rodovine.

Rudolf je obrnil svojo moč najprej zoper mogočnega češkega kralja *Premisla II. Otokarja*, ki je v letih 1250 do 1260 pridobil in združil vse slovenske dežele do Jadranskega morja s češko krono. Premisel je bil odločen, pobožen in neizmerno delaven kralj.

Rudolf je pozval Premisla, naj se odreče slovenskih dežel. Premisel tega ni storil in začela se je vojna. Rudolf si je pridobil skrivaj nemško gospodo in tudi nekaj čeških plemenitnikov, zato se je čutil Premisel preslabega in je odstopil Rudolfu dotične dežele. Ker ga je pa Rudolf prehudo ponižal, je začel pripravljati novo vojsko. Toda niti zdaj mu ni bila sreča mila. V bitki dne 26. avgusta 1278 ga je izdal poveljnik Milota. Premisel ni hotel preživeti svoje nesreče, zagnal se je v najhujši metež in padel kot junak.

Rudolf je imel mnogo truda z urejevanjem novih dežel, s katerimi pa ni mogel razpolagati po svoji volji. Sklenil je pa, da jih ohrani svoji lastni rodovini. Bil je previden politik in si je pridobil najprej cerkveno gospodo. Želja se mu je izpolnila na zboru državnih knezov v Augsburgu, kjer sta prejela njegova sinova Avstrijsko, Štajersko in Kranjsko (1582).

Tudi Koroško bi si bil rad pridržal za svojo hišo, toda ni šlo. Koroško je dobil tirolski grof Menhart.

Hud nered je bil takrat povsod po slovenskih deželah, zlasti na Koroškem. Rudolf je zato strogo ukazal, da morajo takoj zapreti in obesiti vsakogar, kdor moti mir v deželi. Bilo je tako hudo, da je nadškof prepovedal javno službo božjo po vsej deželi.

Rudolf je bil oster, pravičen sodnik in ljudstvo ga je ljubilo. Mnogo mičnih pripovedek pripovedujejo o njem.

Rudolfovi nasledniki.

Rudolf je umrl l. 1291. Njegov sin Albreht, ki je podedoval Avstrijsko, Štajersko in Kranjsko, je bil neprijazen in se ni znal prikupiti ljudem. V podedovanih deželah je imel vedno polno bojev.

Njegovi sinovi so si pridobili tudi Koroško (1336) in Oton se je dal umestiti na vojvodskem prestolu po starodavnem domačem slovenskem običaju.

Rudolf IV. je ustanovil mnogo mest (tudi Rudolfovo — Novo mesto na Kranjskem 1365.) Njegovi nasledniki pa so se prepirali med seboj, vsled česar so zelo trpele dežele.

Leopold III. si je pridobil l. 1374 *vzhodno Istro, Pivko in Metliko*, l. 1382. pa še *Trst z okolico*, za slovensko zemljo najvažnejše pomorsko mesto.

Ernest Železni je bil zadnji vojvoda, ki so ga ustoličili po domačem obredu. Poznejši vojvodi niso znali več slovenski.

S prvimi Habsburžani ni imelo slovensko ljudstvo mnogo opravka. Slovenski podložniki so živeli na posestvih neodvisne cerkvene in posvetne gospode. Največji posestnik je bil pač Menhart Tirolski, ki pa ni bil srečen gospodar. Za njegove vlade je bilo Koroško popolnoma v neredu.

Drugi veliki posestniki na slovenski zemlji so bili grofi Goriški, Ortenburški, Auffensteinski, gospodje Žovneški (po-

znejši grofje Celjski), Ptujski in Vildonski; izmed cerkvene gospode so imeli največ slovenske zemlje oglejski očaki, brižinski in bamberški škofje.

Celjski grofje.

Celjski grofje so bili starodaven rod slovenskega pokolenja, ki so si razširili oblast in imetje po vsem Slovenskem in Hrvatskem. Povsod so imeli srečo, v vojskah in ženitvah, in moč se jim je množila leto za letom. Cesarji so čutili, da so jim celjski grofje zelo potrebni, ker so jim pomagali v raznih neprilikah z denarjem in vojaško pomočjo; zato so jim dajali mnogo pravic in jih povzdigovali. Krog l. 1400. je bil celjski grof že kranjski glavar. V svoji grofiji je Celjan sodil sam in imenoval sam svoje sodnike in uradnike. Čim močnejši so bili Celjani, ki so se imenovali »bani slovenskih dežel«, tem manj moči in veljave je imel cesar v slovenskih deželah. Nazadnje so začeli celjski grofje postopati proti cesarju tako odločno, da je bilo jasno; da hočejo biti sami svoji vladarji. Višji oblasti avstrijskih vojvod se niso hoteli več pokoravati, temveč so jim jemali po vrsti grajščine in posestva. Vsled tega so se vneli hudi boji, v katerih se je prelilo mnogo krvi. A Celjani so bili močnejši ko cesarji. Cesar Friderik se je nazadnje pogodil s celjskim grofom Ulrikom, da se Celjani in Habsburžani medsebojno podedujejo, če izmre kateri teh dveh rodov. In ta pogodba je obveljala.

Grof Ulrik se je vtikal tudi v ogrske zadeve. Ogrji so imeli zaradi tega nanj hudo jezo. Ko pa je postal l. 1456. Ulrik na Ogrskem kraljev namestnik, se sirovi Ogrji niso mogli več brzdati in so ga ubili v Belgradu.

Ulrik je bil zadnji celjski grof in ni imel otrok.

Po pogodbi je dobil torej habsburški rod vsa celjska posestva na Slovenskem.

Celjski grofje so se radi imenovali »slovenske kneze.«

Slovensko ljudstvo je ljubilo celjske grofe in je živel v prijateljski stiki z njimi. Ljudstvo je pričakovalo boljših časov pod Celjani. Njihova dela se proslavljajo še zdaj v narodnih pesmih in pripovedkah, n. pr. o teharskih plemičih, o Frideriku in Veroniki Deseniški itd. Mnogo činov, ki se pripovedujejo o kralju Matjažu, je v zvezi z delovanjem slavnih celjskih grofov.

Kralj Matjaž.

Saj ste že slišali lepo pripovedko o kralju Matjažu, ki spi v zeleni gori, kjer čaka prilike, da udari s črno vojsko na vse sovražnike Slovencev in da se bo spet vrnila zlata doba našemu narodu . . .

V tej pripovedki se kaže spomin ogrskega kralja Matjaža, zaščitnika slovenskega ljudstva. Celjskih gospodov ni bilo več. Narod je obrnil svoje oči na krepkega ogrskega kralja, ki se je bojeval zoper Turke in čuval ljudstvo zoper nasilnost in samovoljo plemenite gospode.

Za kmeta so bili hudi časi. Gospodu je obdeloval polje, njemu služil, njemu nosil davek. Gospod mu je sodil, ta mu je bil gospodar, zoper katerega se ni mogel pritožiti. Nemški cesarji niso imeli časa, da bi se brigali za kmeta. V tem so začeli siliti še Turki v naše kraje. Kmetje so bili v obupnem položaju, iz katerega so se rodili kmalu *kmetski punti*.

In v tej dobi je zavladal na Ogrskem kralj Matjaž, ki je ukrotil Turke in Nemce in branil ljudstvo. Imel je dobro vojaštvo, jedro njegove vojske je bila t. zv. *črna legija*. Davke je Matjaž pravično razdelil in mir in blagostanje sta zavladata po državi.

32 let je vladal kralj Matjaž, pod njim si je oddahnil velik del slovenskega naroda. To je bil kralj, kakršnega je hotelo ljudstvo imeti. Zato še živi spomin nanj, kajti ljudstvo

ni hotelo verjeti, da bi umrl tako dobrotljiv vladar. Nek pogovor pa pravi: »Umrl je kralj Matjaž, z njim je umrla pravica«. Kralj Matjaž je umrl l. 1490.

Turki.

Leta 1356. so prekoračili Turki morje pri Carigradu in stopili na evropska tla. Kmalu so postali strah vse Evrope. L. 1389. so potolkli Srbe na Kosovem polju in 7 let pozneje ogrskega kralja ob dolnji Donavi. Na to so se razlili Turki po vsem Ogrskem in jedna tolpa je prodrla ob Dravi gor celo pred Ptuj. Takrat so Turki stopili prvič na slovensko zemljo.

Odslej so napadali slovensko zemljo redoma. Čeravno je bila med Turki in Slovenci še Bosna in Hrvatska, vendar ti deželi nista imeli moči, da bi odbijali urne roparje, ki so plenili, požigali vasi in mesta, skrunili cerkve, morili ljudi brez razločka starosti in spola in vodili s seboj v sužnost na tisoče mladih ljudi.

Leta 1408. so prišli Turki prvič na Kranjsko, kjer so pogazili okolico krog Metlike in Črnomlja.

Grozne napade so ponavljali skoro vsako leto, nektera leta tudi po večkrat. Nagloma so dirjali do dolinah in se razlivali na vse strani. Gorje kraju, ki ga je zadela ta šiba božja.

Mladino, ki so jo lovili po naših deželah, so si doma vzgajali za turške vojake (janičarje) in uradnike. S krepkimi dečki so ravnali zelo lepo, trgali jim iz srca vero in spomin na očetovski dom, namesto tega so jim pa vcepljali udanost do turške gospode, strast za turško vero in sovraštvo do krščanstva.¹⁾ Ni torej čuda, da so besneli janičarji proti lastnim bratom. Že takrat se je rodil pogovor, da je poturčenec hujši ko Turek, ki velja do danes.

¹⁾ Prim. povest J. Jurčiča: »Juri Kozjak, slovenski janičar«, Sketovo »Miklovo Zalo« in druge povesti iz dobe turških bojev. Mnogo imamo tudi narodnih pesmi o teh bojih.

Dobrih 200 let so trajali turški napadi na Slovensko.

Kmetsko ljudstvo je trpelo največ, ker ni imelo varnih mest in gradov. Trdnjave so puščali Turki najrajši pri miru, ker se niso hoteli muditi. V trdnjavah pa so bivali le grajščaki in meščani.

Kmetje so si morali pomagati sami. Na visokih gorah so zažigali kresove, če je pretila turška nevarnost.

Kresovi so bili znamenje, da se je treba umakniti v *tabre*, t. j. utrdbe v gorah, v gozdih ali pa cerkve, obdane z močnim zidom. Tukaj so shranili toliko živeža, da so lahko živeli nekoliko tednov. Če so Turki naskočili zid, borili so se možje, žene in otroci pa so molili.

Laže so se branili ljudje na skalah in pečinah.

Kje je bil takrat cesar, kje cesarska vojska? V tej dobi ni bilo v državi pravega redu. Vsaka dežela je skrbela zase, za sosede se ni mnogo brigala. Cesar je bil slaboten in ni mogel pomagati, če bi bil tudi rad. Cesar je ljudstvo sicer spodbujal na obrambo, o troških pa ni hotel ničesar slišati. Za deželno obrambo so pobirali nov davek.

Slovenske dežele so se morale braniti same. Tupatam se je res posrečilo, da je odbilo ljudstvo kak turški naskok. Ljudstvo je uničilo več turških druhal, tako na primer v Hrušici na Kranjskem l. 1491.

Nazadnje so ustanovili t. zv. Vojaško Krajino (Granicó) kjer so naselili stražarje turške meje. Tukaj so se izurili naši najboljši generali v turških vojnah Juri Jurišič, Kacijanar, Herbert Turjaški, Janez Lenkovič, Ungnad, Nikolaj Salm in drugi.

Po letu 1530. so začeli uhajati kristjani iz turških pokrajin na Hrvaško, Kranjsko in v Dalmacijo. To so bili t. zv. *Uskoki*, ki so dobili pri nas v Gorjancih, na Krasu in drugod varna bivališča. Uskoki so bili sirovi in precej divji vojaki, ki so radi hodili plenit na Turško, kakor Turki k nam.

Ob mejah ni bilo nikdar miru; če sta sklenila cesar in sultan mir, turški obmejni paše se niso brigali veliko za nju, temveč so hodili ropat na svojo pest na Hrvatsko, Kranjsko, Štajersko in Ogrsko. Posebno bosenski paše se niso menili ne za sultana, ne za cesarja.

Kmetski upori.

Ljudstvo je živelo v obupnem položaju. Davki so naraščali zaradi mnogih vojn in nevolj. Gospodi je hodil kmet na tlako, kjer so ravnali z njim kakor s psom, doma pa mu je zaostajalo delo. Ko so prihrumeli Turki, se je zaprla gospoda za varnimi zidovi, le kmet ni imel zavetišča, le njemu so pomandrali pšenico in zažgali koč. A kljub temu je moral dajati desetino in vedno večje davke.

Ali je čudo, da se je končno razsrdila kmetska misel: »Zakaj naj plačujem in delam, ko me samo tepeš in se vsili ne zmeniš zame? ...«

Mrmranje je naraščalo v glasne pritožbe in nazadnje v upor.

Prve vstaše so lahko razgnali graščaki s svojimi hlapci in si jih spet pokorili, toda nezadovoljnosti niso utišili.

Prvi večji upor je bil na Koroškem l. 1478. Kmečke trume so napadle in pregnale nekaj graščakov. Na nesrečo so pa pridrveli ravno Turki v deželo. Kmetje so se jim ustavili sami v bran, toda Turki so jih pobili in konec je bilo prvega upora. Graščaki so pa z novim pogumom divjali, zapirali uporne kmete v globoke grajske kleti in jih mučili.

Ker je za vojske zoper Turke bilo treba mnogo denarja, so začeli pobirati nov davek, takozvani turški davek. To novo breme so naložili graščaki zopet kmetom. Podložniki niso zmagovali več. Najhuje se je godilo podložnikom kočevskega grofa Turna. V hudi sili so kmetje ubili tega grofa.

To je bilo znamenje za *drugi upor* l. 1515., ki se je razširil bliskoma po vseh slovenskih pokrajinah.

Kmalu se je zbralo do 30.000 upornikov, ki so zahtevali staro pravico, »stara pravdo«. Uporniki so poslali k cesarju poslanca, a cesar jih je samo opominjal k miru ter jim obljubil, da zapove grajščakom, da bo ostalo vse pri »stari pravdi«. Grajščaki pa se cesarjevi zahtevi niso hoteli ukloniti in zato je zadirjal 2. upor. S kosami, puškami, sekirami so pobijali gospodo, gostili se v gradeh z grajskim vinom in napadali grad za gradom 3 mesece.

A tudi grajščaki so se združili, poklicali si na pomoč cesarskih vojakov in premagali kmetske čete na mnogih krajih. Kruto in neusmiljeno so ravnali z uporniki. —

Tudi v drugem uporu so imeli uporniki slabo srečo.

Graščaki so jim naložili za večno kaznen nove težke davke, ki so jih nosili kmetje v tihi jezi 60 let.

In izbruhnili je *tretja velika vstaja* l. 1573., ki jo je povzročil najbolj neusmiljeni grof Tahi na Hrvatskem. Kmetje so se dogovorili in poslali svoje zaupnike po vsem Kranjskem in slovenskem Štajerskem, ki so klicali in vabili k uporu. Voditelja kmetov sta bila Matija Gubec in Ilija Gregorič. Zopet se je zbralo do 20.000 upornikov, ki so se razdelili v tri čete. Pa zgodilo se je isto, kar pri drugem puntu: Grajščaki so z voditeljem Joštom Turnom in s pomočjo cesarske vojske pobili kmetske čete; Gubca so ujeli in ga kronali v Zagrebu z razbeljeno krono v zasmeh kot kmečkega kralja.

Ljudstvo ni doseglo »stare pravde«. Manjkalo mu je dobrih vodnikov.

Dolgo je zdihovalo ljudstvo še pod graščinskim jarmom. Nova doba šele mu je nekoliko olajšala stanje.

Važni dogodki in iznajdbe krog leta 1500.

Krog leta 1500. se mesta zelo obogatela in napredovala.

Človeški um je podaril svetu mnogo imenitnih iznajdb, kakor tiskarstvo, lep papir, smodnik itd.

Leta 1492. je odkril Krištof Kolumb novi svet, Ameriko.

V našem cesarstvu je vladal takrat cesar Maksimiljan, ki se je zelo zanimal za Slovence in mnogo hodil po naših krajih. Maksimiljan si je pridobil leta 1500. tudi *Goriško*. *Odsihdob je združen skoro ves slovenski narod pod eno vlado, samo žal, da smo razdrobljeni na mnogo dežel.*

Poleg turških vojsk so divjale za Maksimiljana še vojske z Lahi (Benečani).

Leta 1526. so premagali Turki ogrskega in češkega kralja Ludovika II. pri Mohaču. Kralj Ludovik, ki ni imel otrok, je poginil na begu iz grozne bitke. Čehi so si izvolili nato kraljem Ferdinanda Habsburškega, za Čehi pa tudi Ogrji in Hrvatje.

Tudi Ferdinand se je moral mnogo bojevati s Turki, ki so prišli l. 1529. oblegat celo Dunaj. Dunaja sicer niso dobili, toda opustošili so popolnoma slovenske pokrajine.

V tej dobi se je jelo po naših krajih širiti protestanstvo. Sirove navade so se ugnezdile po vaseh in mestih in duhovščina je bila sama kriva, da je ljudstvo ni moglo spoštovati.

Četrto del.

Slovenci v letih 1550—1800.

Protestanstvo na Slovenskem.

Na Nemškem je dr. Martin Luter začel leta 1517. oznanjati nove verske nauke. Te nauke imenujemo reformacijo, t. j. preosnovo, popravo.

Lutrovi nauki so se razširili po mestih in vaseh. Obracali so se posebno zoper zlorabo cerkvenih odpustkov, zoper post, spoved, duhovniško brezženstvo, redovniške obljube, nerazdružnost zakona, pokorščino cerkvenim glavarjem. Ljudstvo je mamila takozvana evangeljska *svoboda*, t. j. nauk, da ima vsak človek toliko razuma, da si lahko tolmači sam sv. pismo, ki je edini vir vseh verskih resnic. Luter je Nemcem priredil prevod sv. pisma in spisal mnogo poljudnih knjig, ki so se nagloma razširjale in mu pridobivale mnogo prijateljev, posebno med knezi in gospodo.

Kmetje so si razlagali nauke o »evangeljski svobodi« po svoje. Menili so, da bo zdaj konec tlake in desetine, da bodo smeli prosto loviti, ribiti in drvariti, da si lahko izbirajo sami svoje župnike, ki bodo razlagali »čisto besedo božjo« itd.

Slovenci so se kmalu seznanili z Lutrovimi nauki. Grajščaki so se poluteranili mahoma in silili k novi veri tudi podložne kmete, če niso hoteli pristopiti rade volje.

Odpadli duhovniki pa so razširjali novo vero z besedo in knjigami.

Med Slovenci se je našlo kmalu nekaj imenitnih mož, ki so poleg pridig o »čistem evangeliju« pisali knjige, zlagali pesmi in jih širili med ljudstvom. Najslavnejši slovenski pisatelj je *Primož Trubar*, ki je poslovenil evangelije, ves novi zakon in psalme. Rāzen tega je sestavljal slovenske knjige in molitve, pridige (postile) in zlagal lepe cerkvene pesmi. Prva slovenska knjiga je izšla leta 1550.

Trubarjevo delo je dovršil *Žurij Dalmatin*, ki je preložil vse sv. pismo (izdal l. 1584.). Mnogo pisateljev se je oglasilo z raznimi verskimi spisi, *Adam Bohorič* pa je izdal l. 1584. slovensko slovnico.

Da so ze začeli Slovenci gibati in pisati knjige v domačem jeziku, to zaslugo imajo slovenski protestantje. Vsakdor rad pripoznava njihovo koristno delo za našo narodnost. Možje: Trubar, Dalmatin, Bohorič, Krelj in njihovi vrstniki so obudili slovenščino in nam ustanovili književnost.

Naši protestantski pisatelji so bili srečni, da so jih podpirali domači in tuji bogati plemiči. Brez velike denarne pomoči bi ne bili mogli plačevati troškov za tisk slovenskih knjig, ki je bil v oni dobi še zelo drag. Največ je pomagal požrtvovalni Ivan baron Ungnad, ki je osnoval leta 1559. na svoje troške jugoslovansko tiskarno v Urahu na Nemškem, odkoder so romale knjige v zabojih na Slovensko. Kmalu (l. 1575.) so ustanovili tudi tiskarno v Ljubljani. — Protestantje so ustanovili mnogo šol po Slovenskem, ker so uvideli, koliko koristi jim donaša omika.

Zatiranje protestantov.

Nova vera je naglo prodirala v vse stanove. Plemstvo se je popolnoma poluteranilo in tudi mnogo ljudstva. V Ljubljani n. pr. je ostalo katoličanov le kakih 5 % med 95 % protestantov.

Avstrijski vladarji bi bili radi iztrebili novo vero iz svojih dežel, toda ni šlo. V neprestanih bojih s Turki so potrebovali pomoči protestantov, ki pa niso hoteli pomagati, dokler niso dosegli verske svodode, da so n. pr. smeli opravljati lutrovsko službo božjo v nekaterih mestih.

Kmalu so pa začeli ostro postopati zoper protestante. V glavna mesta so poklicali jezuite, izganjali luteranske duhovnike in učitelje, pobirali slovenske knjige in jih sežigali na grmadah.

Nadvojvodi Ferdinandu so vrlo pomagali lavantinski škof Juri Stobej, ljubljanski škof Tomaž Hren in sekovski škof Martin Prener. Na Stobejev nasvet je Ferdinand leta 1598. strogo ukazal, da morajo biti vsi njegovi podložniki katoličani. Kdor pa noče, naj zapusti deželo. L. 1600. je ustanovil posebno *komisijo* z nalogo, da pridobi ljudstvo k stari veri. Komisija je potovala iz mesta v mesto, iz vasi v vas in poučevala. Kdor se ni takoj pokoril in ni zapustil lutrovske vere, je dobil odlog, da se premisli. Če ni pomagalo, so ga kaznovali bodisi denarno ali z zaporom. Zadnja kazen je bila izgon iz dežele — Posebno strogo so postopali z ženami, ki so bile mnogo trdovratnejše ko možje. Komisija jih je imela včasih dolgo zaprte ob kruhu in vodi.

Posebno jezo so imeli na slovenske knjige. Komisija je pobirala knjige in jih sežigala na grmadah.

Velikanska škoda se nam vidi dandanes, da so takrat sežigali vse knjige brez izjeme. Mnoge so bile take, da so jih dajali lahko tudi katoličanom v roke. Saj so se katoliški duhovniki učili iz slovenskih protestantovskih knjig. Danes so te knjige zelo redke.

Uspehi zatiranja protestantov niso bili povsod enaki. Na Kranjskem in na Štajerskem so zatrli popolnoma lutrstvo, na Koroškem pa še ne. Tam so protestantje še dolgo živeli v tihih dolinah.

Katoliški voditelji so kmalu uvideli potrebo, da morajo v marsičem postopati tako, kakor so delali pred njimi protestantje. Za slovenski jezik poprej ni bilo v cerkvi mesta, šele protestantje so ga uvedli. Tudi katoličani so uvideli dobre strani protestantskega vzora.

Knjig je bilo treba. Katoličani so čutili, da nikakor ni dovolj, če uničijo vse protestantske knjige. Ljubljanski škof Tomaž Hren je začel sam pisati razlago verskih nauk v katoliškem zmislu.

Po drugih krajih se vera ni mogla tako lahko obnoviti in utrditi, kakor na Slovenskem. Na Češkem so bili protestantje še vedno zelo močni.

Ko je nastopil leta 1619. vlado Ferdinand II., ki je hotel zatreti lutrstvo in obenem ojačiti svojo vladarsko moč, je izbruhnila grozna vojna, trajajoča 30 let.

V tridesetletni vojni (1618—1648) so trpeli največ Čehi. Čehi so izgubili svoje najboljše ljudi, v mesta so se jim selili trumoma Nemci, gospodarji so bili povsod le Nemci in vse je mislilo, da je konec češkega naroda.

Tridesetletna vojna je še povečala sirovost in poživljenost ljudstva, ki je v tej dobi celo ubožalo. Ob cestah je prežalo vse polno roparjev, pred katerimi ni bilo nič varnega. Saj so celo celovski meščani stopili med roparje. Razne nevolje so razsajale, kakor kuga, lakota, kobilice, slabe letine, povodnji itd., kar je vse jemalo ljudstvu veselje do dela. Niti država niti cerkev nista mogli braniti neizobraženega, v vrah in v praznoverju živečega ljudstva.

Silno se je razširila vera v čarovnice. Sicer nahajamo precej poročil o tej prazni veri že v prejšnjih dobah, zdaj je pa začela cerkev mnogo kruteje in silneje preganjati takorazvane čarovnice, one ženske, o katerih je kdo sumil, da so v zvezi s hudičem, ki neki delajo točo in nevihto in pošiljajo bolezni med ljudi in živino. V to vražo so verjeli celo »učer-

njaki«. Treba je bilo kako neljubo žensko naznaniti kot čarovnico, takoj so jo prijeli, vlekli pred sodnika, kjer so jo mučili in nazadnje sežgali na grmadi. Na tisoče žen so obsodili na ta način in jih sežgali, o čemer nam poročajo ohranjene listine.

Turški naval po letu 1550.

Pot na Slovensko je bila Turkom odprta. Hrvatje in Graničarji je niso mogli braniti. Na srečo smo imeli nekaj dobrih poveljnikov, zlasti Ivana Lenkoviča in Herbarta Turjaškega. Turjaški je pobil in razgнал mnogo turških tolpa in je planil celo v Bosno, kjer je vračal Turkom dolg s požiganjem in ropanjem. Pred tem junakom so trepetali Turki nad 20 let. Leta 1575. so ga premagali in ubili pri Budačkem. Takoj se je čutilo, da ni več slavnega generala, ker že naslednje leto (1576) je divjalo po Kranjskem, Štajerskem in Hrvaškem nad 50 turških druhal.

Leta 1578. so sezidali novo trdnjavo proti Turkom, *Karlovac*.

L. 1566. se je proslavil hrvatski ban Nikolaj Zrinjski, ki je potolkel prednje čete velikanske vojske sultana Sulejmana in ki je zadrževal z majhno četico vso turško vojsko pri trdnjavi Sigetu skoro 6 tednov. Dal je sicer svoje življenje in žrtvoval peščico svojih junakov, Turki so pa izgubili okoli 20.000 mož, dobili pa — kup kamenja na mestu sigetske trdnjave.

Leta 1593. je bila slavna bitka pri Sisku, ki živi še do danes v spominu slovenskega ljudstva v narodni pesmi. Tukaj so premagali pod poveljnikom Andrejem Turjaškim bosenskega pašo Hasana in nagnali ostanke Turkov v Kolpo. Narodna pesem se še spominja tudi poveljnika Adama Ravbarja.

Odslej je pešala turška sila. Na Kranjsko niso silili več tako, pač pa še na Štajersko gor iz Kaniže. Leta 1605. so upepelili Ljutomer.

Za tridesetletne vojne so bili Turki precej mirni. Slaboten cesar je zakrivil mnogo zla, ker je Turkom dovoljeval vse, kar so hoteli. To je razkačilo hrvatske in ogrske velikaše, osobito zato, ker je cesar preziral hrvatsko in ogrsko ustavo. Zarotili so se zoper cesarja. Na čelu zarote je bil ban Peter Zrinjski, ki se mu je pridružil tudi štajerski deželni glavar Ivan Erazem Tattenbach. Zaroto je nekdo ovadil in cesar je prisilil zarotnike, da so se udali. Dne 30. aprila 1671. so obglavili Zrinjskega in Ivana Frankopana v Dunajskem Novem mestu, Tattenbacha pa nato v Gradcu. Njihova ogromna posestva je zaplenil cesar, mnoge gradove pa so oplenili nemški vojaki.

Cesarska vlada je hotela Hrvatom in Ogrom vzeti bana in ga namestiti z nemškim generalom. Davke je pobirala brez dovoljenja deželnega zbora in pričeli so se novi nemiri.

Nezadovoljni narodi so se zvezali s tujimi močmi, s Francozi in Turki. In takrat se je napotil veliki vezir Kara Mustafa z ogromno vojsko (250.000 Turkov) pred Dunaj leta 1683.

Dunaj, »srce Avstrije« bi bil padel v turške roke kljub junaški obrambi, če bi ne bil prišel na pomoč poljski kralj Ivan Sobieski. Dne 12. kimovca 1683. so premagali po celodnevem divjem boju Turke in jih zagnali v beg.

Odslej je bilo cesarstvo srečnejše v vojnah zoper Turke. Na srečo smo dobili tudi izvrstne vojskovodje, med njimi Evgena Savojskega, in nazadnje so morali skleniti Turki s cesarjem mir (1699).

Turška sila je bila zlomljena in ni nikdar več postala nevarna.

Vsem narodom v Avstriji je odleglo, posebno pa Hrvat-
tom in Slovencem, ki v turških vojnah niso trošili samo
denarja, temveč žrtvovali tudi najboljšo svojo kri.

Omika v 17. stoletju.

V 17. stoletju ni bilo v Evropi vobče nikakega napredka.
Pri Slovencih in ostalih južnih Slovanih je bilo z omiko še
bolj žalostno ko drugod, ker ljudstvo ni našlo v večnih tur-
ških vojnah in drugih stiskah pravega miru, da bi se izobrazilo.
Treba je bilo pred vsem dolgega počivanja po hudih verskih
in političnih bojih.

Omika je v tesni zvezi s šolami. Na Slovenskem smo
imeli v tej dobi le malo šol. V Ljubljani je bila šola za si-
nove plemenite gospode in za mladeniče, ki so se priprav-
ljali za duhovnike. Šole so bile še v Novem mestu, v Gorici,
v Celovcu, v Rušah pri Mariboru, v Kranju in Škofji Loki.

V teh šolah ni imel slovenski jezik nobene veljave.

Okoli leta 1700. je oživel nekoliko duševno življenje
na Slovenskem.

V Ljubljani so se združili umetniki in učenjaki, ki so
želeli koristiti domovini. Napisali so več knjig, seveda veči-
noma verske vsebine, toda tudi razne druge knjige so izdajali,
slovnice, slovarje in šolske knjižice. Kranjsko deželo je po-
pisal z velikim trudom in troškom in z domoljubno ljubeznijo
baron Janez Valvazor v 4 velikih knjigah (1689).

V tej dobi je nastalo po naši domovini mnogo lepih
cerkva, gradov in meščanskih stavb. Tudi slikarska umet-
nost se je lepo razvijala.

Slovenske dežele v dobi Karla VI.

Vsled dolgotrajnih vojn so naše dežele mnogo trpele
in precej ubožale.

Vlada se je trudila, da bi povzdignila blagostanje v državi. Podpirala je zelo obrt in trgovino. V tej dobi se je ustanovilo pri nas precej tovaren.

Za povzdigo blagostanja in razvoj trgovine je treba dobrih cest. Iz te dobe imamo slavno veliko cesto z Dunaja v Trst in mnogo drugih važnih cest. Tudi reke so urejevali, na primer Savo.

Kupčijo ob morju je vlada pospeševala in zato je dala mestu Trstu prosto luko. Trst, ki je bil do te dobe majhno mesto, se je začel nagloma razvijati in ima zahvaliti Karla VI., da je danes tako veliko in bogato mesto. Premožni trgovci so dobili dovoljenje, da si smejo graditi ladje in prevažati domače in tuje blago.

Iz teh vzrokov je doba Karla VI. (1711—1740) tako važna za nas.

Marija Terezija (1740—1780).

Marija Terezija je imela trdno voljo pomagati svojim narodom. Začetskoma se je borila z velikimi težavami.

Naše cesarstvo je bilo zaradi turških vojn zelo slabo. In mahoma so stali na vseh mejah novi sovražniki — najhujši med njimi je bil pruski kralj — tako da je morala cesarica odstopiti mnogo lepih pokrajin.

Cesarica ni obupala, čeravno je imela slabo vojsko, malo denarja in nezadovoljno ljudstvo, ki je godrnjalo zaradi težkih davkov in strašno množeče se divjačine.

Začela je bolje gospodariti, da bi manje potrošila in imela večje dohodke. Vojsko je zvišala. Med avstrijskimi vojaki je bilo takrat največ Hrvatov.

Vlada je uvedla splošno vojaško dolžnost. Kdor ni hotel služiti, se je lahko odkupil za primerno ceno. — Poprej so bili vojaki le prostovoljci in pa postopači, ki so jih polovili,

sedaj so pa popisali vse prebivalce in konje, da bi lahko zvedeli, kako vojsko lahko postavi država v potrebi proti sovražnikom.

Vojaki so služili izpočetka do smrti, pozneje se je znižala službena doba na 14 let, nazadnje na 8 let. Ker se je z vojaki presirovo ravnalo, so se skušali fantje izogibati vojaščini in so pogostoma uhajali med tihotapce in rokovnjače.

Marija Terezija je ukazala, da naj se z vojaki ravna milo in človeško.

Med njenimi generali se je proslavil najbolj general Laudon, ki je bil dolgo poveljnik slovenskim in hrvatskim vojakom. Ohranili smo spomin njegovega imena do danes v narodni pesmi.

Cesarica je izdala mnogo novih zakonov. Sicer pa ne smemo pozabiti, da so se brigale v tej dobi vse vlade za napredek narodov, a ne zato, da bi se jim bolje godilo, temveč da bi se naučili dobro gospodariti in več pridelovati, da bi laže plačevali državam večje davke.

Stara deželna in graščinska oblast je začela pojemati. Prej je imela gospoda v mestu in graščini vso oblast nad kmetom in je skrbela sama za mir, red in ceste v svojem kraju. Zdaj je pa vlada osnovala okrožne urade, katerim je stal na čelu okrožni glavar, ki je pazil na red in pravico.

Ljudstvo, ki je bilo doslej podložno raznim oblastim, je postalo državljansko, podložno državi. A tudi gospoda je odslej morala plačevati državi davke od svojih posestev in dohodkov.

Do vlade Marije Terezije se ni storilo nič, kar bi olajšalo kmetu trdo stanje tlake in služnosti. Graščaki so zahtevali vedno več tlake, silili podložnike, da so le njim dajali svoje pridelke za tisto ceno, ki so jo graščaki hoteli. Kmete so pretepali ob vsaki priliki, zapirali, vklepali v železo in jim nalagali raznovrstne globe.

Temu stanu je hotela cesarica pomagati. Toda kako? Gospodi si ni upala vzeti starih pravic, kajti tudi njej ni hotela delati krivice.

Vlada je izdala zakon, da naj po vsej državi popišejo posestva in uredijo plačevanje davkov.

Pogodbe med kmetom in graščakom je odslej moralo potrditi okrožno glavarstvo in graščak torej ni mogel več po lastni volji navijati davščin in služnosti.

Poprej je določeval graščak po svoji volji in potrebi število tlačanskih dni, vlada je pa omejila to število na tri dni na teden.

Odslej je smel kmet piti tudi v drugi krčmi, ne samo v gostilni svojega gospoda.

Cesarica je snovala kmetijske družbe. Ljubljansko so ustanovili leta 1767. Vlada je pospeševala tudi čebelorejo. Slaven slovenski čebelar te dobe je bil Anton Janša.

V dobi Marije Terezije so začeli saditi krompir po naših deželah. V Ljubljani so prodajali krompir prvič leta 1770. Istotako so v tej dobi začeli saditi koruzo (turščico), pospeševali so pridelovanje lanu, konoplje, prosa, detelje, buč itd.

Obrtnikom je dovolila vlada mnogo pravic in jim je pogostoma odpuščala davke. Skrbela je za povzdigo trgovine, popravljala in gradila ceste in urejevala reke.

Za hudodelce so uvedli stroge kazni. Neko dobo so obdolžence hudo mučili, toda to se je odpravilo. Oderuhom niso prizanašali. Odslej se denar ni smel dražje izposojevati ko po 4—8‰.

Veliko cerkveno moč je hotela cesarica skrčiti. Vlada je nadzorovala cerkveno premoženje in črtala 24 praznikov, ker se ji je zdelo število praznikov preveliko.

Marijo Terezijo imenujejo ustanoviteljico naše ljudske šole. V njeni dobi je bilo le pičlo število šol, saj je bilo le malo mest, graščin ali samostanov, v katerih so poučevali

mladino. Cesarica je hotela poskrbeti za občo ljudsko vzgojo in je pozvedovala, kje in kakšne so šole v državi. Večinoma so poučevali cerkovniki.

Cesarica je hotela imeti le nemške šole. V dekretu leta 1768 se pove, kaj je predmet šolskega pouka: nemško čitanje, pisanje in računanje.

Odslej naj bi skrbele občine za šolstvo.

Leta 1770. so šole podržavili. Duhovščina odslej ni smela najematí in odstavljati učiteljev, ker so bili ti-le položni odslej posvetni oblasti. Učiteljev in šol je bilo leta 1770. še tako malo, da je komaj vsak 25. otrok obiskoval šolo.

Zdaj so imeli ustanoviti v vsakem mestu, v vsakem trgu in pri vsaki farni cerkvi navadno šolo (takozvano trivialko), kjer so učili mladino najpotrebnejših predmetov. Vsako okrožje je imelo 3—4razredno glavno šolo, v glavnem deželnem mestu so pa ustanovili normalko t. j. vadnico in učiteljišče obenem (v Ljubljani 1774).

Slaven slovenski šolnik za Marije Terezije je bil Blaž Kumerdej, prvi učitelj ljubljanske normalke.

Uspehov pri slovenski mladini vse te šole niso imele, ker je bil ves pouk v nemškem jeziku. Počasi je morala vlada dovoljevati, da se je poučeval vsaj katekizem v slovenskem jeziku. Slovenski jezik je dobil pravico v šolah pozneje, ko so zavladali na Slovenskem Francozi.

Ponemčevali so za Marije Terezije splošno v šolah in uradih; nemščino je hotela vlada imeti za občevalni in edini uradni jezik. Slovenski je moral govoriti uradnik le s kmetom, ki ga drugače ni razumel.

Po tej poti je hodil tudi Jožef II.

Jožef II. (1780—1790.)

Država je imela boje s Turki, katerim je vzel general Laudon leta 1789. Belgrad. Ta dogodek opeva naša

narodna pesem, ker so se obleganja mesta udeležili tudi Slovenci.¹⁾

Jožef II. je bil zelo izobražen in blag mož, ki je hotel postati oče svojega ljudstva; toda bil je vihrav, nagel, pre-nagel v svojih osnovah.

Svoji državi je hotel priskrbeti dobre in pravične zakone, močno vojsko in bogastvo. Potoval je rad po deželah in se je povsod brigal tudi za malenkosti, kamorkoli je prišel. Povsod si je ogledoval urade, tovarne, bolnišnice, kaznilnice itd. Potoval je tudi v tuje države, da bi videl njih napredek. Kar je videl kje dobrega in koristnega, je hotel uvesti tudi doma.

Predvsem je hotel doseči oblast države *nad cerkvijo*. Protivil se je silni papeževi moči; škofom je dal več samostojne oblasti, da bi ne bili popolnoma odvisni od rimskega papeža.

Cesar je menil, da so oni samostani nepotrebni, ki nimajo na skrbi šol, postrežbe bolnikom ali pa dušnega pastirstva. Zato jih je po vrsti zapiral. Na Slovenskem je odpravil blizu 50 samostanov. Premoženje odpravljenih samostanov se je popisalo in iz njega je osnoval cesar verski zaklad, iz katerega so plačevali troške za nove cerkve, župnije in druge cerkvene namene. Iz samostanov je napravil vojašnice, bolnišnice, šole, ali pa jih je prodal.

Drugovercem (luterancem, pravoslavnim itd.), ki dotlej niso smeli v Avstriji javno izvrševati svojih obredov, je dovolil versko svobodo. Najmanj pravic je dovolil židom. Katoliška vera je pa obdržala še prednost pred drugimi.

Papež je s strahom opazoval casarjevo počenjanje in se mu je ustavljal najprej pismeno, pozneje je pa prišel sam na Dunaj, toda zastonj. Cesar se ni dal pregovoriti, da bi popustil od novotarij, akoravno je bil sam veren mož.

¹⁾ Tukaj se je proslavil tudi naš rojak Jurij Vega kot poveljnik topništva.

Skrb za prosto ljudstvo je prevzel Jožef II. po svoji materi. Vse življenje se je zanimal za kmeta in splošno znano je, da je sam prijel za plug.

Leta 1782. je odpravil zadnje ostanke kmetijske sužnosti. Izdal je ukaz, da imajo vsi podložniki osebno prostost.

Odslej kmetu ni bilo treba vprašati in prositi graščaka, če se sme ženiti in katero si sme za ženo vzeti. Lahko se je ženil po svoji volji, svoje zemljišče je lahko prepustil, komur ga je bila volja in vsak človek si je odslej lahko izbral stan in poklic.

Če se je kmetu godila krivica pri domači gosposki, pri domačem sodišču, se je pritožil lahko na okrožni urad in po potrebi tudi na najvišje sodišče.

Kmeta je želel cesar docela osvoboditi tlake in desetine. Po njegovem ukazu l. 1785. so precenili vsa zemljišča v državi, kmetiška, graščinska in cerkvena. Določiti se je moral dohodek od posestva. Od vsakih 100 goldinarjev dohodka je plačal posestnik nad 12 gld. davka državi, nad 17 gld. gosposki, 70 gld. je pa obdržal zase. Na ta način je hotel odvezati kmeta. Za 4 leta je bil končan ta popis, toda malo-kdo je bil z njim zadovoljen, ker se je napravilo mnogo pogrškov. Gospoda je imela škodo, kmetje pa bi tudi ne bili radi plačevati davščin v gotovini, posebno ker se jim je naračunilo več dohodkov, nego so jih v resnici imeli. Kmetje so se kmalu zadolžili, deloma tudi iz lahkomiselnosti.

Jožef II. je izdal še mnogo drugih za kmeta koristnih ukazov in naredb.

Z isto gorečnostjo je skrbel tudi za druge stanove. Da bi povzdignil *obrt*, je dovolil tudi tujcem prodajati in kupovati na vseh sejnih. V trgovini je bil začetkoma sovražnik tistega blaga, ki se je privažalo iz tujih držav, pozneje je pa dovolil prosto trgovino. Ustanavljal je trgovinske družbe in ladjedelnice, da bi povzdignil izvoz domačih pridelkov in sploh trgovino z drugimi državami.

V Jožefovi dobi so jela rasti in se širiti mesta. Na Slovenskem je zopet oživel železarstvo, posebno na Kranjskem po prizadevanju radodarnega barona Žige Cojza.

Jožef II. je preosnoval marsikaj tudi v *sodnih* rečeh. Odpravil je kazensko postopanje proti čarovnikom, vedežem itd., smrtno kazen je pa hotel sploh odpraviti. Če se je pregrešil proti zakonom gosposki človek, so ga obsodili ravno tako kakor prostaka. Zakon naj ne pozna več dvojne mere za gospoda in za prostega človeka.

Za *ljudsko šolo* je skrbel cesar zelo. Ukazal je, da mora vsak otrok hoditi 7 let v šolo, toda ta zakon se ni mogel izvrševati, ker je bilo še vse premalo šol in dobrih učiteljev. Državni uradniki so imeli nadzorovati šole, ki so bile seveda vse nemške. — Visokih šol cesar ni maral. Več velikih šol je odpravil, češ, da so nepotrebne. Pustil jih je samo toliko, da je dobival iz njih zadostno število uradnikov. Slepcev, mutcem in bolnikom sploh je pa priskrbel mnogo novih zavetišč.

Končno je dal cesar nekoliko *tiskovne svobode*; odslej ni bilo treba moledovanja pri vladi, če je hotel izdati tiskar novo knjigo. Prepovedane so bile le one knjige, ki so žalile vero ali razširjale praznoverske nauke.

Ob koncu 18. stoletja. Omika na Slovenskem.

Jožef II. ni mogel izvršiti svojih načrtov, ker je umrl že leta 1790. Proti njegovim ponemčevalnim namenom so se oglašali narodi s krepkim odporom, zlasti Čehi in Ogrji.

Sledil mu je Leopold II. (1790—1792), ki je preklical mnogo Jožefovih preosnov, da bi pomiril nezadovoljne narode.

Franc I. (1792—1835) je skrbno tlačil in dušil zahteve po narodnih pravicah. Postrašila ga je francoska revolucija, ki je imela tudi za Avstrijsko mnogo posledic.

Cesar Franc I. se je spustil v vojne s Francozi. Bal se je, da bi mu ne izbruhnila podobna revolucija v lastni državi.

Francozi so imeli imenitne poveljnike, zlasti Napoleona, poznejšega cesarja. V teh vojnah so prihajali Francozi večkrat na Slovensko. —

Narod, ki nima šol in podpornikov, ki samo plačuje in hodi tujcu na tlako, si ne more gojiti omike.

Ostali narodi so imeli vsaj bogate plemiče, ki so se zanimali za narodni jezik in pospeševali narodno omiko. Slovenci niso bili tako srečni.

Slovenskih knjig se je pisalo zelo malo in še te le za cerkvene potrebe. Omikani Slovenci so pisali le latinski in nemški.

Koncem 18. stoletja so se vremena jela jasnit. *Marko Pohlin* je pisal že posvetne knjige v slabem jeziku. Ogrski Slovenci so dobili nekoliko marljivih pisateljev. V Slovenskih goricah se je oglašal Leopold Volkmer z veselimi narodnimi pesmimi.

V Ljubljani pa je zbiral *baron Žiga Cojz* v svoji hiši najboljše može in jih navduševal, naj pišejo koristne in zabavne knjige v narodnem jeziku. V Cojzovi hiši je občeval naš prvi pesnik *Valentin Vodnik*, ki je izdajal pratiko in urejeval *prvi slovenski časnik* (»Ljubljanske novice«, 1797—1800); Cojz je nagovoril *Antona Linhart*a, da je spisal *prve slovenske gledališke igre* (»Županova Micka« 1789., »Mačiček se ženi« 1790.), v Cojzovi hiši se je vzgajal učenjak *Jernej Kopitar*.

V letih 1784—1802. smo dobili katoliški prevod *sv. pisma* iz peresa *Furija Japlja*.

Rodoljubi živeči krog leta 1800. so polagali temelje slovenski omiki in preporodu slovenskega naroda.

Peti del.

Slovenci v 19. stoletju.

Francoska „Ilirija“.

Avstrijska vlada se je vrgla z vso močjo nad Napoleona. Hotela si je priboriti svojo nekdanjo veljavo in prvo mesto v Evropi, obenem pa zadušiti nove prevratne ideje.

Na slovensko zemljo so prišli Francozi v velikih oddelkih v letih 1797., 1806. in 1809. *Leta 1809. so zasedli Francozi vse slovenske pokrajine razen Štajerskega in spodnjega Koroškega.* Napoleon jih je združil z Istro, Dalmacijo in Dubrovnikom v novo enoto „Ilirijo“ z glavnim mestom Ljubljana.

Za štiriletne francoske vlade se je na Slovenskem marsikaj izpremenilo. Roparje in rokovnjače, ki jih je bilo poprej polno, so naglo iztrebili in pobesili.

Razliko med prebivalci so Francozi odpravili. Vsem so dali *enake pravice*. Konec je bilo osebne tlake in vsak podložnik je razpolagal s svojim zemljiščem po svoji volji. Kmetom niso sodili več graščaki; državni sodniki so sodili kmetu kakor graščaku.

Davčne razmere so skušali urediti. Trgovci, obrtniki in rokodelci so svobodno izvrševali svoje delo, stare »cehe« so pa odpravili.

Tudi v *cerkvenem oziru* so Francozi mnogo prevrgli. Krstne knjige so pisali odslej župani in tudi poroke so morali sklepati najprej pred županom, potem šele v cerkvi. Romarskim bogatim cerkvam so segli Francozi po zakladih. Od-

pravili so skoro vse praznike, toda ljudstvo jih je kljub temu še posvečevalo.

Mnogo je storila francoska vlada za *šolstvo*. Odredila je, da naj ima vsaka slovenska občina *slovensko šolo* za dečke, vsako okrajno mesto pa tudi za deklice. Tudi v višjih šolah (licejih in latinskih šolah), ki so jih ustanovili Francozi po večjih mestih, so učili poleg drugih predmetov tudi slovenščino. Za rokodelce je nastala v Ljubljani obrtna šola. Tukaj so otvorili leta 1810. tudi *vseučilišče*, kjer so se izobraževali pravniki, zdravniki, zemljemerci in stavbeniki.

Prvič je dobil narodni jezik nekaj pravic. Sploh se je videlo, da je zasijala zora lepših dni, ki je navdušila pesnika Valentina Vodnika, da je zapel »Ilirijo oživljeno«: »Napoleon kliče: Ilirija vstan'!« Francozi se pa kljub vsemu temu niso priljubili narodu, ki je v nemirnih časih mnogo trpel in težko plačeval ogromne davke.

Obnovljena avstrijska vlada.

Napoleona je zapustila na Ruskem sreča in združene vojske so ga iznova premagale pri Lipskem. Veliko njegovo cesarstvo je razpadlo. Avstrija je dobila zopet Ilirijo in Francozi so zapustili naše kraje. — Sedaj se začenja doba novih iznajdb: para in elektrika stopita v človeško službo; železnice gradijo, telegrafske žice napenjajo, novi parniki na kolo režejo morje. Kljub iznajdbam, ki so jih uvedli tudi v Avstriji, ni bil napredek pri nas tako velik, kakor po drugih državah. Pri nas je bilo vse nezadovoljno.

Vlada je ukrepala o davku in denarju, o dobrih novih zakonih pa ni bilo ne duha ne sluha. Vsakega napredka se je vlada bala, ker je videla v tem nevarnost za državo. Državni dolg je rastel, duševno življenje ni napredovalo. Vlada ni hotela učenih, temveč le ponižne državljanke. Hotela je ohraniti vse pri starem redu, zato je zatirala s policijo svo-

bodomiselce in uvedla ostro cenzuro za knjige in časopise. Toda prevratnikov je bilo že toliko, da jih ni mogla zatreti. V vseh narodih je tlelo v tej »mrtvi dobi«.

Slovenci se bude.

V najžalostnejših časih so vstajali delavni možje, ki so budili in dramili slovenski narod k življenju. V Ljubljani se je zbrala krog pesnika *Franca Prešerna* lepa družba odličnih pesnikov in učenjakov.

Pomislimo, kako so v tej dobi napredovali slovanski narodi. Na *Češkem*, kjer je bilo že od belogorske vojne (1620) vse mrtvo, je nenadoma oživel narodno življenje. Istotako so oživeli *Hrvati*. Slovenski buditelji so opazovali gibanje slovanskih narodov in mnogi izmed njih so bili tudi »Ilirci«, prijatelji misli dr. Ljudevita Gaja, naj bi se združili Slovenci z ostalimi Jugoslovani v eno jezikovno celoto.

Leta 1843. je začel izhajati po dolgem času zopet slovenski časnik „*Novice*“ v Ljubljani. Urejeval jih je dr. J. Bleiweis. Ta časopis je bil namenjen gospodarstvu in pouku, pa tudi zabavi in politiki. Karkoli se je zgodilo na Slovenskem po letu 1843., skoro vse je zabeleženo v »*Novicah*«. V njih so se oglašali dobri in slabi pisatelji, kmetijski strokovnjaki, potovalci, zgodovinarji, pesniki in politiki. V *Novicah* je navdušeno budil rojake *Ž. Vesel Koseski*.

Poleg »*Novic*« so zelo važne Slomškove »*Drobtinice*«, ki so izhajale od leta 1846., namenjene pouku in zabavi.

Leto 1848.

Leta 1848. se je začelo na Francoskem novo gibanje, ki se je hipoma razneslo na vse kraje, kjer so bili narodi nezadovoljni.

Dunajčani so nemirno zahtevali svobodo in ustavo. Knez Metternich, ki je več desetletij vodil avstrijsko vlado, je iz-

gubil ves pogum in izginil je; cesar je dovolil ustavo, a vendar je tekla na Dunaju kri in zavrelo je po vsej državi.

Narod za narodom se je glasil s svojimi željami. Avstrijski Lahi so se uprli, hoteč se združiti z Italijo. Ogri so hoteli, naj se loči Ogrsko od Avstrije. Vodja ogrskih vstašev Ludovik Košut je deloval naravnost na to, da ustvari neodvisno ogrsko državo, v kateri naj ne vladajo Habsburžani. Hrvatje z odločnim banom Jelačićem so se uprli Ogram. Nemci so se hoteli združiti s pruskimi in ostalimi Nemci.

Slovani so zahtevali najmanj, namreč le enakopravnost vseh narodov in edino Slovani so rešili 1. 1848. Avstrijo.

Dne 2. grudna 1848. je prevzel vlado *Franc Jožef I.*

Nemirni Lahi in Ogri so se morali zopet pokoriti. Zoper Ogre je prišla Avstriji na pomoč ruska vojska, Lahe je pa premagal maršal Radecki.

Slovenci so bili leta 1848. mirno ljudstvo. Na Dunaju in v Gradcu so si osnovali društvi »Sloveniji«, ki sta sestavili slovenski program in priganjali rojake na delo. Ljubljansko »Slovensko društvo« ni bilo tako važno, ker so bili Ljubljančanje v tem letu nedelavni.

Slovenski program leta 1848. je zahteval 1. *zedinjeno Slovenijo*, t. j. združitev Slovencev vseh pokrajin v eno skupino z imenom »Slovenija« s središčem v Ljubljani. 2. *enakopravnost slovenščine v šolah in uradih* (obenem tudi slovensko vseučilišče v Ljubljani); 3. Avstrija naj je od drugih držav ločena in neodvisna; Slovenija naj je del avstrijskega, ne pa skupnega nemškega cesarstva. Posamezni Slovenci so izrekli tudi željo, naj bi se Slovenci združili s Hrvati.

Naše ljudstvo je bilo politično neizobraženo in nezadovoljno. Mnogi so dvomili, da bi se dala Slovenija sploh zediniti. Tudi točka o narodni enakopravnosti je delala Slovincem mnogo skrbi. Mnogim se je zdela enakopravnost v šolah in uradih še nemožna, ker celo nekateri voditelji

niso znali pošteno slovenski. Nekteri so zahtevali naravnost hrvaščino v šolo in v urad. Vlada je Slovincem v tem oziru mnogo obljubljala, a malo dala. Za ljudske šole je določila kot učni jezik slovenščino, uvedla jo je kot predmet v srednje šole in celo vseučilišče v Ljubljani nam je obljubila, ki ga pa še zdaj ni.

Nesložnost in politična neizobraženost sta bili hujši sovražnici Slovencev leta 1848. nego vlada. Ko smo dobili ustavo, volili smo poslance v državni zbor, toda kake? Nekaj jih je bilo čisto nesposobnih, nezavednih in politično nezrelih, drugi pa niso bili odločni. Leto 1848. nam je prineslo malo uspehov.

Bachova doba (1851—1860).

Ko so polegli burni valovi po državi, je razpusil mladi cesar državni zbor in koncem leta 1851. zopet proglašil absolutizem (samovlado), t. j. cesar je postal neomejen, nikomur odgovoren vladar. Tako je ostalo do nesrečne vojne l. 1859. Minister *Bach* je stal v teh letih Avstriji na čelu in je spravil državo v velikanske zadrege. Državni dolgovi so rasli silno naglo in propadali smo kljub mnogim koristnim napravam, ki so jih uvedli v tej dobi. Tlako, desetino in graščinsko sodno oblast so odpravili in odvezali podložno zemljo, preosnovali upravo, izboljšali sodišča in šole. Za slovensko šolo so si pridobili zaslug Slomšek, Miklošič, Močnik, Rudmaš itd. V uradih je zavladala povsod nemščina, kajti vlada je po sili hotela imeti nemški državni jezik.

Nesrečni konec vojne leta 1859. je bil obenem konec samovlade. Cesar je izprevidel, da ne more vladati brez pomoči zastopnikov ljudstva. Nezmožni in nepošteni upravitelji bi bili skoro strmoglavili državo v propad. V preiskavah so prišli na sled mnogim goljufijam in neredom odličnih uradnikov.

Doba ustavnih bojev. Slov. stranke.

Cesar je sklenil dati narodom ustavo in poklicati deželne zборе in državni zbor na delo.

Novo ustavo je izdelal minister Schmerling tako krivično in umetno, da so dobili Nemci večino v deželnih zborih in vsled tega tudi v državnem zboru. To ustavo imenujejo »februarski patent«, ker so jo razglasili svečana 1861. V državnem zboru so imeli Slovenci samo 5 poslancev in niso mogli ničesar doseči. Večina avstrijskih narodov se je protivila tej ustavi. Za domačih nemirov se je zapletla država še v novo vojno (1866).

Na jugu smo sicer premagali Lahe pri Kustoci, pa tudi na morju je bilo avstrijsko brodovje zmagovito pri otoku Visu, na severu so pa premagali Prusi avstrijsko vojsko. Avstrija je nato sklenila mir, plačala Prusom odškodnino in prepustila Lahom Beneško. Nova meja je odrezala 40.000 beneških Slovencev od goriških rojakov.

Pod novim ministrom Beustom so Ogri dosegli, da se je razdelila država na dve polovici. Ta ustava se je razglasila dne 21. grudna 1867. Imenuje se *dualizem*.

S to delitvijo so potisnili Slované zopet v manjšino, ker so dobili v avstrijski polovici vso moč Nemci, v ogrski pa Ogri. Zopet se je začel boj za politično iz narodno enakopravnost, ki traja do danes in ki mu ni videti konca.

Dualizmu so se najodločneje uprli Čehi, vplivni slovenski možje so pa glasovali zanj. Državni zbor ni mogel delovati. Nič ni pomagalo, niti nove volitve. Boj proti dualizmu je povzročil na Slovenskem živahno gibanje. Že leta 1860. so Slovenci čudovito oživali.

Z veseljem so zasledovali ogromni narodni napredek pri Čehih, ki so nepričakovano pokazali silno moč in zavednost. Narod se je budil po zabavnih, izobraževalnih in političnih društvih in na velikanskih javnih zborovanjih.

Vse to so videli slovenski voditelji. Po češkem zgledu so jeli snovati *čitalnice*, bralna, pevska, sokolska, zabavna, gospodarska in druga društva. Med čitalnicami je bila najbolj delavna ljubljanska; iz nje se je rodilo »Dramatično društvo« in »Glasbena matica«. Po trudu čitalnic so nastajali »Narodni domi«, zbirališča slovenskih manjšin v nemških in laških mestih. Temelji slovenskemu posojilništvu so se polagali v teh letih.

Slovenski jezik si je pridobival mesta v ljudskih in srednjih šolah. Pesniki in pisatelji so mu pripomogli h krasnemu razvoju. Družba sv. Mohorja, potrjena že l. 1853., se je okrepila, l. 1863. se je ustanovila »Slovenska Matica«.

Tudi v javnem življenju so pokazali Slovenci nepričakovano živahnost. Bila je to lepa doba *slovenskih taborov* 1868—1871.

Slovenci so občutno pogrešali večjega lista, ker so Bleiweisove »Novice« postale premajhne. Štajerski narodnjaki so ustanovili že leta 1867. v Mariboru nov list »Slovenski Gospodar«, leta 1868. pa večji in odločnejši list »*Slovenski Narod*«, v katerega so pisali vsi boljši možje.

Tabori so bili ljudska zborovanja, ki se jih je udeleževal narod v ogromnem številu. Tisoče in tisoče ljudi (na vižmarskem taboru 30.000) se je shajalo pod milim nebom, z zanimanjem in neizmernim navdušenjem poslušalo govornike in glasovalo za zedinjenje Slovenije in za enakopravnost slovenskega jezika v šoli in v uradu. Tudi gospodarske reči so razpravljali na taborih. Najslavnejša govornika na taborih sta bila Božidar Raič in dr. Valentin Zarnik. V tej dobi je pa prišlo do očitega razdora med Slovenci. »Mladi« so dobili v »Slov. Narodu« krepko glasilo. V njem so naglašali kot prvo načelo narodnost, vsestranski napredek slovenskega naroda. Od slovenskih poslancev so zahtevali več močatosti in krepke odpornosti, ne pa mehkote in podajnosti v boju

za narodnost. Geslo »Slovenskega Naroda« je bilo »vse za narod, omiko in svobodo«. Vere se »mladi« niso dotikali.

»Stari« so imeli geslo »vse za vero, dom, cesarja« in so se družili krog »Novic«, ki pa v tej dobi niso imele več mladeniškega ognja, tiste moči in veljave ko nekdanj. V živahnem gibanju sta si snovali stranki nove časnike. Tupatam se je dosegla navidez sloga med strankama, ki pa ni nikdar trajala dolgo.

Leta 1894. so si ustanovili naprednjaki »Narodno stranko« ki je ob volitvah na Kranjskem zmagovala v mestih in v trgovsko-obrtni zbornici. Z deželne zboru ni dosegla nobene stranka večine in odločevali so dolgo Nemci. Obe stranki sta se skušali organizirati, kar se je posebno posrečilo katoliški, ki se imenuje od leta 1905. »Slovenska Ljudska Stranka«, in ki ima danes na Kranjskem absolutno večino v deželne zboru.

Strankarski boj se ne razlega samo na Kranjskem, ampak je prodril tudi v obmejne pokrajine. Kmalu so se razcepili Slovenci na Goriškem, v zadnji dobi na Štajerskem in Koroškem.

Tudi socijalizem si je že nekoliko opomogel na slovenskih tleh. Leta 1896. se je ustanovila stranka jugoslovanske socialne demokracije.

V državnem zboru se je slovensko zastopstvo po splošni volilni reformi (1907) zelo okrepilo in edino naša lastna needinost je kriva, da nimamo dovolj ugleda in vpliva.

Novo stoletje smo začeli razcepljeni in tako naj bi dovršili kulturno narodno delo, ki ga poprej nismo z združenimi močmi.

Napredek v šolstvu v 19. stoletju.

V dobi, ko so Francozi na Kranjskem in po vsej Iliriji vpeljali narodni jezik v šole, se je ustanovila v Gradcu stolica

slovenskega jezika l. 1811., šest let pozneje pa tudi v Ljubljani, vobče se pa slovenščina ni mogla v šolah ukrepiti do leta 1848.; imenovanega leta je mislila vlada na ustanovitev vseučilišča in je že dovolila predavanja, ki so pa kmalu prenehala. Slovenska predavanja so se vršila kratko dobo na graškem vseučilišču.

Po novih šolskih zakonih smo dobili vsaj narodno šolo, toda ne po vsem ozemlju.

Dvojezične šole so ostale do danes še v mnogih krajih, zlasti na Koroškem — *v veliko škodo našega naroda*. Slaba šola je kriva slovenskega nazadovanja. Drugi narodi imajo narodno šolo, nam je pa ne privoščijo. Oblasti gledajo mirno, kako hodi naše šolstvo trnjevo pot.

Slovenci so morali poseči po samopomoči in so si ustanovili (1885) družbo sv. Cirila in Metoda, ki snuje in vzdržuje slovenske šole po onih slovenskih krajih, kjer je velika nevarnost potujčevanja. Družba sicer deluje, kolikor more, a vendar ne zadoščajo prispevki in darovi udov, da bi osnovala šole povsod, kjer je treba. Zato naj ima za šolsko družbo vsak kakšen dar, — daruj mnogo, če imaš mnogo, če pa imaš malo, dajaj tudi od tega. Edino tako nam je možno, da se ubranimo grabežljivosti, s katero ustanavljajo sovražna društva po slovenski zemlji tuje šole.

Na gimnazijah se poučuje slovenski jezik od leta 1848. prostovoljno, od leta 1852. pa za Slovence obvezno. Na realkah je pouk različen in skoro povsod ga je manj, ko na gimnazijah. L. 1871. se je dovolil pouk nekaterih predmetov v slovenskem jeziku, toda le na Kranjskem in še to se je kmalu razrušilo. 1880 so uvedli deloma slovenski pouk na Kranjskem, 1889 so osnovali slovenske paralelke na mariborski, 1895 na celjski gimnaziji. Leta 1908. se je začel pouk v slovenskem jeziku tudi v višjih razredih na 4 kranjskih gimnazijah.

Zahtevo po slovenskem vseučilišču ponavljamo leto za letom. Doslej imamo le stolico za slovensko jezikoslovje v Gradcu.

Strokovnih šol primanjkuje še Slovincem na vseh koncih. Velika pridobitev je državna obrtna šola v Ljubljani (1911).

Najsvetejša naloga naloga naših voditeljev in poslancev je, da izvojujejo slovenskemu narodu popolno šolstvo.

Jezikovni, književni in umetniški narodni napredek.

V 19. stoletju se je probujal in prihajal k zavesti naš narod tudi v tem oziru.

Jezikovno smo znatno napredovali. Zdaj obiskuje šolo nad 95 % vseh za šolo godnih slovenskih otrok. Število oseb, ki ne znajo čitati in pisati, se krči od leta do leta.

Ob narodni meji proti Lahom in Nemcem deloma napredujemo, večinoma pa nazadujemo. Napredujemo pa v mestih. Kranjska mesta smo si večinoma že osvojili in tudi po obmejnih mestih se krepi slovenski živelj. Mnogo našega ljudstva se pa v mestih še vedno odtuja.

Slovensko *časnikarstvo* je danes zelo razvito. Pred 50 leti se ni mogel razen »Novic« ohraniti noben list, zdaj pa imamo že blizu 100 političnih, gospodarskih in drugih listov.

Slovenska *književnost* kaže presenetljiv napredek. Poleg mnogih tiskarskih podjetnikov, ki izdajajo slovenske knjige, moramo omenjati družbo sv. Mohorja, ki pošilja vsako leto nad pol milijona knjig med Slovence. Za znanstvene knjige skrbe drugi zavodi, »Slovenska Matica« in znanstvene revije.

Odlični *pesniki* so za Vodnikom in Prešernom Koseski, Jenko, Levstik, Krilan, Stritar, Cimperman, Gregorčič, Funtek, Aškerc, v najnovejši dobi Murn, Kette, Zupančič itd.

Pripovedno slovstvo so obogatili Erjavec, Levstik, Zarnik, Ogrinec, Mencinger, Stritar, Jurčič, Trdina, Kersnik, Vošnjak, Tavčar, Stare, Detela, Koder in mnogi drugi sodelavci Janežičevega »Glasnika«, Stritarjevega »Zvona«, »Ljubljanskega Zvona«, »Dom in Sveta«, »Slovana« in drugih listov. Zelo rodovitni so naši novejši pripovedovalci Cankar, Meško, Šorli itd.

Tudi v drugih književnih oddelkih imamo odlične delavce. Koliko učenjakov vseh strok je izšlo iz slovenskih pokrajin, ki so dičili tuje visoke šole!

Danes se ponašamo tudi že z domačo *umetnostjo*. Dramatsko umetnost gojimo po mnogih odrih po vsem Slovenskem, najbolj pa v Ljubljani v deželnem slovenskem gledišču.

Naši *slikarji* in *kiparji* in drugi umetniki morajo večinoma delovati na tujem, ker domovina nima za nje dovolj dela in kruha. Nova doba šteje izredno število slikarskih in kiparskih umetnikov.

Napredek v narodnem gospodarstvu.

V prvi polovici 19. stoletja so bili slovenski kraji zelo premožni, ker so imeli lep zaslužek s prevažanjem kupčijskega blaga. Železnice so začetkoma Slovencem v gmotnem oziru škodovala.

Na slovensko poljedelstvo vpliva neugodno razkosanost kmetij, pomanjkanje delavcev in deloma mala rodovitnost. Vsled slabih gospodarskih razmer se ljudstvo ponekod izseljuje v tujino, največ v Ameriko. Splošno nazaduje poljedelstvo v zadnjih desetletjih, razvija se pa ugodno sadjarstvo, vinarstvo in živinoreja. Obrtnost je večinoma omejena na malo obrt, le malo je doslej velikih domačih tvornic. Za razvoj obrtnosti je lega in vodna moč zelo ugodna,

zato ni dvoma, da bomo Slovenci v tem oziru še storili, kar smo zamudili. Najbolj razvito je izdelovanje lesenega blaga, platna in sukna. Tudi čipkarstvo, usnjarstvo in slamnikarstvo je vredno spomina.

H koncu preteklega stoletja se kažejo lepe narodnogospodarske priprave. Spoznali smo, da je za naraščaj, okrepitev in ohranitev narodne moči treba imetja, bogastva. Imetje se pa ne da doseči po politični moči, omiki in prirojeni zmožnosti, ampak tu je treba tudi pridnosti, varčnosti, podjetnosti in pogumnosti društev, občin, dežel, denarnih zavodov in posameznikov. Treba se je družiti za poljedelska, rokodelska, obrtna in trgovska podjetja, podpirati domače izdelovalce in trgovce, snovati podjetja, kakršnih še nimamo, porabljati dobre izkušnje in iznajdbe.

Danes smo prepričani, da nam je treba zelo utrditi in razširiti gospodarsko, obrtno, trgovsko in denarno znanje, ker vemo, da se ne posreči nobeno podjetje brez strokovnega znanja. Strokovno znanje širijo pri nas nekatere strokovne šole, realke, tehnike, trgovske zbornice, društva, strokovne razstave, a vse premalo še in vse premalo v domačem jeziku.

K varčnosti, podjetnosti in samopomoči kliče naše močno posojilništvo in hranilništvo, ki je iztrgalo ljudstvo iz rok oderuhov in zabranilo marsikje prehod slovenskih zemljišč v tuje roke. Od hranilnic in posojilnic smo stopili k bankam. Z vzornim redom in poštenim vodstvom si je pridobilo slovensko posojilništvo popolno zaupanje ljudstva.

* * *

Ljudstvo stalno napreduje v omiki. Človek, ki hoče kaj veljati in se povzdigniti, se ne sme ogibati nobenemu delu,

niti telesnemu niti duševnemu. Naša rešitev je v delu in znanju. Naše učiteljice naj se šole, knjige, časniki in izkušnje v delu in življenju. Boj za obstanek proti silnejšim narodom ne bo počival nikdar.

V našem večnem boju za jezik, zemljo in blagostanje nam ne more pomagati nihče drugi ko zavednost, znanje in pridnost.

Pregled:

I. Slovenci do leta 800.	5
II. Slovenci v letih 800—1276.	25
III. Slovenci v letih 1276—1550.	42
IV. Slovenci v letih 166 —1800.	51
V. Slovenci v 19. stoletju.	66

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000510800

stala narodnost in narodno delo samo publica, naj vzamejo knjižico v roke in naj čitajo. Dasi je »Ribičev Jurka« namenjen v dar obrtnemu naraščaju, jo bode vsak razumnik čital z večjim užitkom, kakor še tako znamenit tuj roman. Naj bi prišla ta drobna knjižica vsakemu Slovencu v roke od najnižjega do najvišjega stanu! Vsi pa skrbimo, da pride še prav posebno v roke mladini. Lepšega in koristnejšega daru ne moremo dati na pol odrasli mladini, kakor je ravno »Ribičev Jurka«. (Kompoljski, Slov. Branik 1912, 53.)

Avtor je naslikal vseskozi realno življenje slov. obrtniškega naraščaja, delovanje ponemčevalnih društev, septembrske dogodke v Ptuj in Mariboru, sploh podal sliko žive sedanje naše dobe na Spod. Štajerskem. Spis je bistveno vse-skozi tendenčen, nekak evangelij ljubezni do rodne grude in materinske besede, toda tendenca ni vsiljiva in učinkuje vsled svoje neprisiljenosti. (—nj—, Slovan 1912, 95.)

Pavel Poljanec, Črtice iz slovenskega političnega dela in boja. Pisatelj nam slika razvoj slovenskega javnega življenja od leta 1848. do najnovejših dni. Preko skromnih poskusov prvih slovenskih politikov sredi 19. stoletja nas vodi skozi trdo Bachovo dobo v živahna leta ustavnih bojov in razburkane strankarske boje najnovejše dobe.

Janko Osojnik: Šaljivec iz Pódravja. Narodni humor najdete v tej zbirki (17 pripovedek o Marberžanih) v originalnih, dovtipnih črticah, ki budijo na poseben način narodno zavest. Knjigo je sprejela kritika jako pohvalno. Društvo je darovalo do 700 iztisov te knjige obmejnim Slovencem.

Vsaki pošiljlatvi je priložen ček c. kr. poštne hranilnice (št. 91.111) z naznačenim zneskom, ki ga gg. naročniki naj blagovolijo čimprej nakazati društvu. Kdor je knjigo prejel na ogled in je ne meni obdržati, naj jo vrne tekom 8 dni v prvotnem ovoju nepokvarjeno.

Mariborski Sokol.

Seznamek knjig, ki jih je izdalo telovadno društvo »Mariborski Sokol«:

1. Pavel Poljanec: „Kratka zgodovina slovenskega naroda“, drugi natis, 1912, cena 1 K, po pošti K 1.10.
2. Janko Osojnik: „Šaljivec iz Podravja“, 1910, cena 1 K, po pošti K 1.10.
3. Janko Osojnik: „Ribičev Jurka“, 1911, cena 1 K, po pošti K 1.10.
4. Dr. Ljudevit Pivko: „Telovadne igre“, I. del, 1911, cena 70 v, po pošti 75 v.
5. Pavel Poljanec: Črtice iz slovenskega političnega dela in boja, 1912, cena 80 v (s poštnino).

Vse navedene knjige se dobijo tudi vezane.

Pripravljajo se še nadaljni zvezki telovadne in narodno-vzgojevalne (poučne, zabavne, mladinske) vsebine.
